

Araştırma Makalesi

ERKEN MODERN DÖNEMDE BİR YETKİ ALANI OLARAK EDİRNE BOSTANCIBAŞILIĞI: “KIRKAYAK” EDİRNE BOSTANCIBAŞISI*

Hülya TAŞ**

Öz: Osmanlı Devleti, bilindiği üzere yönetim anlayışı gereği taşrada klasik tarzda bey ve kadı denetiminde sancak ve kazalardan oluşan bir örgütlenme oluşturmuştur. Modern dönem öncesi Osmanlı taşra yönetimi ve mekân organizasyonu bağlamında Edirne üzerine yapılmış belli başlı çalışmalar incelendiğinde Edirne ile ilgili bir kavram karmaşasının varlığı dikkatleri çekmektedir. Bilinen mevcut bilgi; Edirne'nin fetihle birlikte payitaht ve Rumeli eyaletinin merkezi olduğu, İstanbul'un fethinden sonra bile siyasi ve idari önemini koruduğu, teşkilatlanma açısından da Çirmen sancağına bağlandığıdır. Bu noktada Çirmen sancağına bağlı olduğu dile getirilen Edirne'nin yönetiminde ya doğrudan Çirmen sancakbeyi/sancak mutasarrıfının ya da onun vekili olan mütesellimin etkin olması beklenirken, öne çıkan görevlinin neden Edirne Bostancıbaşısı olduğu; bunun Türk idare tarihi ve Osmanlı mekân örgütlenmesi açısından ne ifade ettiği sorgulanmamıştır. Bu nedenle makalenin odak noktasına; 1580'lerden 1826'da Edirne Bostancı Ocağı'nın kaldırılışına kadar geçen süreçte, Edirne Bostancıbaşılığının nasıl bir yetki alanı olduğu sorusu oturtulmuştur. Bu bağlamda Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sindeki anlatısının, arşiv belgelerindeki izdüşümleri üzerinden Edirne Bostancıbaşısının nasıl bir yönetici profili çizdiğini ortaya koymak, makalenin hedeflerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Yetki Alanı, Osmanlı İdare Tarihi, Osmanlı Mekân Organizasyonu, Edirne, Edirne Bostancıbaşılığı

* Bu makale; 12-14 Ekim 2018 tarihinde Edirne'de düzenlenen *Uluslararası Edirne Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*'na sunulan, yayımlanmamış “Bir Yetki Alanı Olarak Edirne Bostancıbaşılığı” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü; e-mail: htas@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8667-7666

THE OFFICE OF “THE COMMANDER OF GARDENERS” OF EDİRNE AS AN EARLY-MODERN SPHERE OF AUTHORITY: “KIRKAYAK” (CENTIPEDE) THE COMMANDER OF GARDENERS OF EDİRNE

Abstract: The Ottoman State is known to have administered the provinces according to the classical province-*kadiship* (*sancak-kaza*) organization under the authority of *bey* and *kadi*. Looking into major studies on Edirne in the context of late Medieval Ottoman provincial administration and spatial organization, one notices a confusion as per related concepts. According to established knowledge; Edirne became the capital and the center of the province of Rumelia, maintained its political and administrative significance even after the conquest of Istanbul, and was under the administrative rule of the Çirmen *sancak*. Nevertheless, the fact that Edirne was administered by the commander of gardeners (Edirne Bostancıbaşı) instead of the provincial governor of Çirmen (*sancakbeyi/mutasarrıf*) or his deputy governor (*mütesellim*) was never questioned from the perspective of Ottoman administrative history and spatial organization. For this reason, this article focuses on the nature of the sphere of authority of Edirne Gardeners Corps (Bostancı Ocağı) between the 1580’s until the abolishing of the office in 1826. In this context, the article portrays the profile of the Edirne Commander of Gardeners as an administrator, based on Evliya Çelebi’s travel narrative cross-read with relevant archival documents.

Key Words: Sphere of Authority, Ottoman Administrative History, Ottoman Spatial Organization, Edirne, Edirne Commander of Gardeners

Extended Abstract: Roads and road networks that are significant aspects of spatial organization have acted as agents on the fates of cities and small towns situated within their networks from various respects. In this context, the Ottoman State tried to integrate distant spaces, people who resided on them, and their administrators using the road network established on “protected lands” *memalik-i mahruse*, namely Ottoman territory.

The Ottoman State is known to have administered the provinces according to the classical province-*kadiship* (*sancak-kaza*) organization under the authority of *bey* and *kadi*. Looking into major studies on Edirne in the context of late Medieval Ottoman provincial administration and spatial

organization, one notices a confusion as per related concepts. According to established knowledge; Edirne became the capital and the center of the province of Rumelia, maintained its political and administrative significance even after the conquest of Istanbul, and was under the administrative rule of the Çirmen *sancak*. Nevertheless, the fact that Edirne was administered by the commander of gardeners (Edirne Bostancıbaşı) instead of the provincial governor of Çirmen (*sancakbeyi/mutasarrıf*) or his deputy governor (*mütesellim*) was never questioned from the perspective of Ottoman administrative history and spatial organization.

The most pressing question posed here is why the commander of gardeners (*bostancıbaşı*) was so prominent in Edirne as opposed to other centers? Who was this *bostancıbaşı*? What were the limits of his authority? Why was a *bostancıbaşı* instead of a *sancakbeyi* in charge as the top secular/administrative authority? Explaining the nature of the authority of the office of Edirne Bostancıbaşı is in some respects reflective of Ottoman spatial organization and exercise of authority, and significant as an instrument to understand parallel struggles that surfaced over authority and power. In fact, every sphere of authority corresponds to a fiscal sphere, which constituted the income of the officer as long as he actively remained in office.

Ottoman archival documents on Edirne portray the fact that pre-modern Ottoman spatial organization was not based on a uniform design. Therefore, it is not possible to speak of a uniform office and a uniform sphere of authority. In this context, it is apt to suggest that Ottoman provincial government was pragmatically orchestrated according to space and socio-economic conditions regarding space.

The state constructed spatial organization and administration on the existence of fiscal spheres (*dirliks*). On one hand the authority spheres of various sizes were established based on *dirliks*, on which administrators of variable power ruled. On the other hand, precautionary measures were taken, which limited the authority of top provincial administrators, i.e. *sancakbeyi/sancak mutasarrıfı*. Foremost among such precautions was a sphere of authority known as "free usufruct" (*serbest dirlik*). Grants of dynastic or ministerial tax sources from among various provincial areas led to serious conflicts between the deputies of the holders of the grants (*mütesellim*, *voyvoda* or *kethüda*) and the administrators of the related provinces.

A closer look at contemporary sources shows that the commander of gardeners was an administrator who was torn between Edirne and a certain place in Rumelia; going back and forth to fulfill his obligations. Exercising authority on behalf of the Sultan, Koca Sinan Paşa, the commander of the

gardeners of Edirne, seems to have deserved his nickname “the Centipede” (“Kırk-ayak”) given by Evliya Çelebi. Evliya Çelebi does not give an explanation as to his use of this epithet, however, consulting contemporary archival sources, we come across the profile of the Bostancıbaşı not only in Edirne and its villages, but also in numerous towns and small centers of Rumelia.

A legitimate reason was needed for the Bostancıbaşı to exercise power to such an extent. This legitimate reason was the fact that a large portion of Edirne and all the Rumelian territory he monitored and collected taxes from were included among dynastic domain or Sultanic *hass*, i.e. managed according to the principle of free usufruct. This practice was given the name of “*mefrûzü'l-kalem ve makû'ü'l-kadem*” in the law codes (*kanunname*). Another reason for the determination of such a wide sphere of authority was the density of Edirne’s population. Due to concerns with provisioning of such populated centers, special measures were required. Therefore, the agricultural hinterland was limited compared to small or middle-sized towns. The need to create a large-enough agricultural hinterland naturally expanded the sphere of authority of the regional administrator. This is a viable explanation for the expansive operations of the commander of gardeners of Edirne, “the Centipede”, which extended from Edirne over to distant locations of Rumelia.

This article aims a revision and discussion of the concept of “sphere of authority” in light of the case of the commander of gardeners (Bostancıbaşı) of Edirne.

Key words: Sphere of Authority, Ottoman Administrative History, Ottoman Spacial Organization, Edirne, Edirne Commander of Gardeners

Giriş

Mekân organizasyonunun önemli bir parçası olan yollar ve yol ağları, bu ağlar üzerinde yer alan kent ve kasabaların farklı açılardan kaderinin yazılmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, memâlik-i mahrûse olarak adlandırılan geniş topraklar üzerinde oluşturduğu yol ağı ile birbirinden uzak mekânları, o mekân üzerinde yaşayan insanları, dahası mekânların yöneticilerini, farklı boyutlarda bir anlamda birbirine entegre etmek istemiştir.

Modern dönem öncesi Osmanlı taşra yönetimi ve mekân organizasyonu bağlamında Edirne üzerine yapılmış belli başlı çalışmalar incelendiğinde; Tayyip Gökbilgin’in o muazzam çalışmasından itibaren, Osmanlı idare tarihinde Edirne ile ilgili bir kavram karmaşasının varlığı dikkatleri çekmektedir. Bilinen mevcut bilgi; Edirne’nin fetihle birlikte payitaht ve Rumeli eyaletinin merkezi olduğudur. Eyalet merkezi olması ile ilgili olarak Gökbilgin Hoca, elimizde net verilerin olmadığını, haklı olarak

ifade eder¹. Nihayetinde Edirne’den kısa bir süre sonra Sofya’nın alınmasıyla birlikte Rumeli eyaletinin merkezi Sofya’ya taşınır. Gökbilgin’den sonra üzerine hatırı sayılır miktarda çalışmanın yapıldığı bu kentle ilgili akademik bilgi; Edirne’nin İstanbul’un fethinden sonra bile siyasi ve idari önemini koruduğu, teşkilatlanma açısından da Çirmen sancağına bağlandığı, ancak Çirmen sancağının kazaları arasında gösterilmediği, ama buna rağmen kadı mahkemesinin kayıtlarında “kaza” şeklinde geçtiği tarzındadır². Bu da doğal olarak okuyucunun kafasını karıştırmaktadır. Tam da bu nedenle Osmanlı idare tarihi içinde Edirne’yi nasıl konumlandırmamız gerektiği sorusu, önem kazanır.

Gökbilgin, Edirne’yi 16. yüzyılın ilk yarısında Paşa Livasının sağ kolu kazaları arasında zikrederken; yüzyılın sonlarına kadar Çirmen sancağına bağlı olma durumuna ihtiyatla yaklaşır³. 1580’lerden itibaren Edirne ve civarında etkin bir yönetici olarak belgelerde ve dönem anlatılarında karşımıza çıkan Edirne Bostancıbaşılığının öneminin 18. yüzyılın ikinci

¹ Tayyip Gökbilgin, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s.6.

² “Edirne, Çirmen Sancağına bağlı bir kaza gibi gösterilmesine rağmen, bu sancağa ait kanunnamelerde sıralanan kazalar arasında adı geçmemektedir. Ayrıca Rumeli Beylerbeyi diğer livâlardan bazı şehirlerin gelirlerini tasarruf etmekte iken Edirne bu beylerbeyinin tasarrufu içinde de yer almıyordu” Bkz. Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 1998, s.107-108. Edirne’nin padişah hassı olduğu bilgisi dikkatlerden kaçmış ve buna bağlı olarak da Rumeli eyaletine atanan beylerbeyilerin Edirne’nin gelirlerinden neden mahrum kaldığı sorusu cevap bulamamıştır. Edirne üzerine yapılan lisansüstü çalışmalarda, genellikle Ahmet Yiğit’in doktora tezinde yer alan bu bilgi tekrar edilmiştir. Örnek olarak bkz. Orhan Büyük, *Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın Ortalarında Edirne’de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.11.

³ Rumeli eyaleti Paşa Livasının sağ kolundaki kazalar için bkz. Gökbilgin, *a.g.e.*, s.10; Edirne’nin Çirmen sancağı ile oolan bağlantısına dair görüşleri için bkz. Gökbilgin, *a.g.e.*, s.17: “Padişah hasları arasında bulunan ... Edirne ile muntikasında bulunduğu Çirmen livasının alâka ve münasebetini ancak nazari bir şekilde kabul etmek mümkündür. Bütün XVI. asır boyunca bu vaziyet böyle devam etmiş, Çirmen sancağının mevcudiyetine rağmen, Edirne, Paşa livasına tâbi bir nahiye telakki olunmuştur. Bu hal Edirne idaresinin Çirmen Sancakbeyinden ziyade, umumiyetle, Beylerbeyi ile alâkası olduğunu gösterir. ... Bundan sonra uzun bir müddet, Çirmen livasının bütün muntıkaya delâlet edecek bir emareye rastlanmamakta, ancak XVII. asırda bâzan mâzül veya mütekaid Kırım Hanlarına arpalık olarak tevcih edildiği görülmektedir”

yarısına gelindiğinde azalmaya başladığına vurgu yapar. Bunda elbetteki devletin iç ve dış politikada karşı karşıya kaldığı prolemler etkili olmuştur. Bostancıbaşılardan bölge yönetimindeki etkinliklerinin azalmasına karşılık Çirmen mutasarrıflarının Edirne'nin “muhafazası” ile görevlendirildiğinin altını çizer. Ardından 18. yüzyılda Çirmen livasının Edirne, Yenice-Zağra, Kızanlık, Hasköy, Tekirdağ, İncecik ve Ergene'den oluştuğu bilgisini verir⁴. Son yıllarda yapılan bir doktora tezinde Çirmen sancağı mutasarrıflarının Edirne'deki askerî-idarî ağırlıklarının, 1817-1836 yılları arasında “Edirne Muhafızı” görevleri/unvanları ile birlikte gerçekleştiği bilgisi, belgelerle tespit edilmiştir⁵. 1790'ların sonları ve 1800'lü yılların başlarında savaş-ısyan sarmalında gidip gelen Osmanlı; merkez ve taşra yönetiminde çeşitli tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bir yandan Osmanlı-Rus savaşları ve diğer yandan içeride yaşanan Dağlı İsyanları nedeniyle oluşan kaotik süreci en etkili şekilde yönetebilmek amacıyla eski payitaht Edirne'nin yönetiminde, Selanik ya da 1817'den itibaren Çirmen sancak mutasarrıflarının Edirne'nin muhafazası ile görevlendirildiği, belgelerle ortaya konmuştur⁶. Tam da bu süreçte; nasıl ki 16. yüzyıl sonlarından itibaren Edirne ve etrafında askerî-idarî-malî alanlarda geniş yetkilerle donatılmışlarsa, lağvedilmesinden birkaç yıl öncesinde de bostancıbaşılardan bu kez mütesellim kimlikleri ile yine aktif rol üstlendiklerini gösteren izlere rastlanır. Burada önemli olan Edirne gibi eski bir payitaht ve onun üst düzey örf yetkilisi konumundaki Edirne Bostancıbaşısının, modernite öncesi dönemde nasıl bir yetki alanına sahip olduğunu ve bu yetki alanının

⁴ Gökbilgin, a.g.e., s.18-19: “Edirne’de Bostancı-başılığın ehemmiyeti azaldığı, diğer taraftan dahilî asâyişin bozulup haricî gâilelerin de arttığı XVIII. asır ikinci yarısından itibaren, Çirmen mutasarrıfları Edirne’yi muhafaza maksadile alınan tedbirlerin icrasına memur edildikten sonra, bu liva, idarî bakımdan şehire hâkim oldu. Bu hal, yâni mutasarrıflıkla idare olunur livâ merkezi ve Edirne’nin bağlı bulunduğu bir sancak olması 1245 (1829) tarihine kadar devam etti. Bu tarihten sonra gelen idare memurları Edirne vali veya mutasarrıfı ünvanlari ile ikametgâhlarını Edirne’ye tahvil eylediler.”

⁵ Sadık Emre Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1939)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2018, s. 203 ve 214.

⁶ Kentin yönetiminde kimlerin etkin olduğuna ilişkin bilgi için bkz. Sadık Emre Karakuş, a.g.t., 214-222. Çirmen sancak mutasarrıflarının “Edirne Muhafızı” unvanıyla atanmalarının Dağlı isyanları nedeniyle 19. yüzyıl başında sıklaştığını dile getirir. Bu da bazı araştırmacıların Edirne'nin Çirmen sancağına bağlı olduğu varsayımına götürdüğünü, ancak Edirne-Çirmen sancağı ilişkisinin askerî gereklilikler nedeniyle meydana geldiğini belirtir. Bkz. Sadık Emre Karakuş, a.g.t., s.414.

oluşturulmasındaki ana etken/etkenleri ortaya koyabilmektedir. Bu yazının ana sorunsalı, Edirne'nin Paşa Livasına mı yoksa Çirmen sancağına mı bağlı olup olmadığını tartışmak değil, erken modern dönemde kentin idaresinde etkin olan bostancıbaşılarının, Edirne ve ona bağlı kırsal alanı fersah fersah aşan yetki alanlarını anlayabilmek ve bir nebze de olsa Osmanlı idare tarihine bu açıdan katkıda bulunabilmektir.

Literatürdeki bu temel, bir o kadar da tartışmalı sorunun ardından Osmanlı arşiv belgelerinde, özellikle Dîvân-ı Hümâyân Kalemî belgeleri olarak nitelenen *ahkâm*, *mühimme* ve *şikâyet defterleri* üzerinde Edirne ile ilgili genel bir tarama yapıldığında dahi *Edirne Bostancıbaşılığı*'nin ne denli öne çıktığı dikkatlerden kaçmayacaktır. Şöyle ki; Osmanlı Devleti, bilindiği üzere yönetim anlayışı gereği taşrada klasik tarzda bey ve kadı denetimindeki sancak-kaza örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Devlet ile toplum arasında itaat-emanet ilişkisine dayanan mutabakatın sürdürülebilirliği için de başta reaya olmak üzere herkese şikâyet hakkını tanımıştır. Tam da bu noktada merkezî bir örgütlenme olan Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı tebaası için bir üst mahkeme özelliği de kazanmıştır. İşte bu bağlamda Edirne sözkonusu olduğunda; idarî, askerî ve malî pek çok konu ile ilgili Dîvân'da alınan kararların muhatapları, bu yazının ana sorunsalı açısından oldukça önemlidir. Edirne ile ilgili tarama yapan bir araştırmacı; bölge yönetimi ile ilgili tüm kararların, istisnasız Edirne Kadısına ve büyük çoğunlukla Edirne Bostancıbaşısına gönderildiğini görecektir. Zira klasik sancak-kaza örgütlenmesinin olduğu bölgelerde Divan'ın muhatabı; genellikle bölgenin kadısı/kadıları ile askerî-idarî amirleri, yani beylerbeyi, sancakbeyi, ya da 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sancak mutasarrıfları ile eyalet paşaları ya da onlar adına vekaleten yetki kullanan mütesellimlerdir.

Burada sorulması gereken en can alıcı soru, diğer bölgelerden farklı olarak, Edirne'de neden Bostancıbaşı'nın bu denli öne çıktığıdır? Kimdir bu bostancıbaşı? Yetkisinin sınırları nelerdi? Aslında, alan uzmanlarının bildiği üzere literatürde *Edirne Bostancı Ocağı* ile ilgili bir doktora tezi mevcuttur⁷. Ancak bu çalışma, Bostancı Ocağı'nı kurumsal boyutta inceleyen bir çalışma olup Edirne Bostancıbaşılığının, bir yetki alanının konusu olabileceği sorusu üzerinde durmamıştır.

⁷ Murat Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008. Adıgeçen yazarın doktora tezinden özetleyerek sunduğu konuyla ilgili yazısı için bkz. Murat Yıldız, “15-19. Yüzyıllarda Edirne'de Asayiş Sağlayan Bir Kurum: Edirne Bostancı Ocağı”, *History Studies*, 3/3 (2011), s.383-394.

Oysaki Evliya Çelebi’ye bakarak bile, bu soruya belli düzeyde cevap bulmak mümkündür. O muhteşem keskin zekâsıyla Evliya; Koca Sinan Paşa’yı “*Kırkayak Edirne Bostancıbaşısı*”⁸ olarak tanımlar. Edirne Bostancıbaşısı/Bostancıbaşılığı ile ilgili dönemin belgelerine biraz daha dikkatli bakıldığında bir ayağı Edirne’de diğer ayağı Rumeli’nin bilmem hangi noktasında; kendisine yüklenen belli bir görevi yerine getirmek için oradan oraya koşturan bir görevli figürü ile karşılaşılır. Böylece Evliya’nın metaforik anlatısı, dönemin belgelerinde netlik kazanır.

Edirne Bostancıbaşısı böylesine geniş bir coğrafyada, elbette tek başına hakim güç değildi. Maiyyetindekiler ve Rumeli’nin diğer yöneticileri ile sık sık iş birliği içinde olan bu görevliye bu denli özel ve geniş yetkiler, niçin verilmişti? Devlet, hangi amaçla böylesine geniş bir yetki alanı oluşturmuştu? Fethedildiği andan itibaren hanedan üyelerinin ve padişahların kimi zaman geçici, kimi zaman uzun süreli kentteki ikametleri⁹, Edirne’nin mekânsal örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Modernleşme dönemine kadar, Edirne, Osmanlı idare tarihi bakımından özel bir statüye sahiptir. Bu noktada yolumuz, yine Evliya’ya düşüyor. Evliya Çelebi, “... *Kânûnî tahrîri üzre şehri-i Edirne Rûmeli eyâletidir. Ammâ taht-ı sâni olmağıla bir hâkim müdâhale edemeyüp cemî’i salb u siyâseti ve cürm [ü] cinâyeti Edirne bostâncıbaşıları hükûmetindedir*”

⁸ Edirne Bostancıbaşısının “*kırkayak*” olarak tasviri Evliya Çelebi’ye aittir: “... *Zamânımızda Kırkayak Koca Sinân Paşa Edirne bostâncıbaşısı olup hakkâ ki eyâlet-i Rûm’a varınca zemînde kırkayak gibi gezüp hırsız ve harâmzâdeyi Hamele-i sevrin boynuzunda ise bulup hakkından gelüp Edirne eyâleti emn [u] emân idi. ...*”. Bkz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, III. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*, YKY, 1. Baskı, 1999, s.235. “Kırk-ayak” olarak nam salan Edirne Bostancıbaşılığından sonra 1658’de İstanbul ka’im-makamı olarak zikredilen Vezir Koca Sinan Paşa ile ilgili Naima’nın tanıklığına baktığımızda “... *nice yıllar Edirne’de boctancı-başı ve Kırk-ayak nâmiyle şöhrat-şi’âr ve umûr-dide pîr ü ihtiyâr olmağın ...*” satırlarıyla karşılaşırız. Bkz. Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’imâ*, c.IV, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, 2007, s.1775, 1794.

⁹ Osmanlı padişahlarının; Doğu’ya sefer düzenleyecekleri zaman, hanedana mensup bir şehzadeyi “Rumeli Muhafızı” olarak Edirne’de bıraktıkları, bilinen bir gerçektir. Bu durum, gelenek halinde Kanuni’nin İran seferlerine kadar da sürmüştür. Konuyla ilgili genel bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Hazırlayan: E.N. İşli - M. Sabri Koz, YKY, 1998, s.55. Bu gelenek; Osmanlı Devleti’nin, Edirne’yi adeta bir payitaht gibi algıladığının önemli bir göstergesidir. Zira bu kente verilen değer, uzunca bir süre Bostancıbaşı aracılığıyla kentin ve geniş çevresinin yönetilmesinde de kendini gösterecektir.

diyerek¹⁰, durumu oldukça net bir şekilde bir kez daha ortaya koyar. Zira Osmanlı bürolarında oluşturulan resmî belgelerdeki veriler de Evliya'nın gözlemlerini doğrulamakta ve bölge, “*serbest dirlik*” statüsünde olduğundan doğrudan padişah adına vekiller aracılığı ile yönetilmektedir. Diğer bir ifadeyle; Edirne’de klasik bir sancak-kaza örgütlenmesinden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle de kentin, herhangi bir sancağa bağlı olup olmadığı ya da Rumeli eyaletinin merkezi haline getirilip getirilmediği tartışmaları bir bakıma anlamsızlaşmaktadır. Edirne'nin özel statüsü; aslında fetihle birlikte kent merkezinin ve kente bağlı kırsal alan gelirlerinin padişaha hass olarak kaydedilmesi ile doğrudan alakalıdır. Bu nedenle kentte, modern dönem öncesinde, hiçbir zaman bir sancakbeyini ya da eyalet paşasını görmemiz olası değildir.

Edirne: Bir Serbest Dirlik

Osmanlı Devleti, padişahın otoritesini en ücra köşelere kadar götürebilmek adına mekân örgülenmesi içerisinde çeşitli “*yetki alanları*” oluşturmuştur. Bunlar; hem mekân hem de mekân üzerinde yaşayan bireyler üzerine kurulmuştur. Bu yetki alanları, farklı adlarla anılan dirlikler ve mukataalar şeklinde karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı topraklarında adlî-idarî ve askerî-idarî açıdan ikili bir sancak-kaza örgütlenmesinin mevcut olduğu bilinmektedir.

İşte bu klasik sancak-kaza örgütlenmesi içinde başta padişah olmak üzere hanedan mensuplarının ve vezirlerin hasları; “*serbest dirlik*” statüsünde kabul edilmiştir. Osmanlı belgelerinde “*mefrûzü'l-kalem ve maktû'u'l-kadem*” tanımlamasıyla yer alan “*serbestiyyet üzere tasarruf edilen*” bu mekânlara¹¹; sancakbeyi/sancak mutasarrıfı ya da beylerbeyi/eyalet valisi veya onların vekilleri giremez ve buralardan herhangi bir vergi talep edemezdi. Bu da bu tür serbest dirliklerin bulunduğu bölgelerde örf mensupları arasında, sürekli bir anlaşmazlığın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tarz yetki çatışmalarının altında yatan asıl neden, gelirlerle ilgilidir. Teorik olarak klasik dönemde bir görevlinin reyadan vergi talep edebilmesi için, bölgeye ve halka hizmet götürmesi şarttır. Şu durumda serbest dirliklerin olduğu bölgelere giremeyen üst düzey yöneticiler (sancakbeyi/sancak mutasarrıfları, beylerbeyi/eyalet valileri ya da onların vekilleri konumunda olanlar), reyadan vergiyi de tahsil etme yetkisine sahip değillerdir. Zira her bir yetkili, ancak kendi yetki alanı içerisinde

¹⁰ Evliyâ Çelebi, s.235.

¹¹ Konuyu, Haymana ve Bursa örneğinde inceleyen bir çalışma için bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı’da ‘Serbest Dirlik’ Uygulamasının Boyutları ve Bunun Mâlî-İktisadî Faaliyetlerin Düzenlenmesindeki Yeri”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir-Toplum-Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.204-214.

başta kolluk hizmeti olmak üzere idarî görevlerini yerine getirebilir ve buradan bir gelir elde edebilirdi.

Bunu Edirne üzerinden açıklayacak olursak; durum tam da şöyledir: Edirne kent merkezi ve ona bağlı köylerden elde edilen gelirlerden padişaha, hass olarak hatırı sayılır bir miktar ayrılmıştır. Örneğin 1530 tarihli *Rumeli Muhasebe Defterine* göre bahsi geçen bölgenin toplam gelirinin % 67,23'ü, doğrudan padişaha gelir olarak kaydedilmiştir¹². Bu oranın büyük bir kısmı da kent merkezinden elde edilen vergi geliridir. Şu durumda Edirne'de neden bir sancakbeyi ya da sancak mutasarrıfının ikamet etmediği ortadadır. Edirne'den önceki payitaht için de Edirne'ye bir yönüyle benzer bir durum mevcuttur. Bursa'da ikamet eden Hüdavendigâr Sancakbeyinin dışında padişahın gelirlerini toplamak ve bunları Hazine-i Hümayûn'a iletmek üzere görevli olan Hassa Harc Emini adında bir başka yetkili vardır¹³.

Bir Yetki Alanı Olarak Edirne Bostancıbaşı

Edirne, Osmanlı hâkimiyetine girdiği andan itibaren, yönetim açısından özel statülü bir kent olmuştur. İstanbul'un payitaht olmasından sonra bile padişahların ve hanedan mensuplarının kısa ya da kimi zaman uzun süreli ikametleri¹⁴, kentin ve doğal olarak kentin hinterlandındaki kırsal alanın yönetimi problemini de beraberinde getirmiştir. Dar anlamda, Edirne ve

¹² Defterdeki verilere göre; Edirne merkez ve ona bağlı köylerden elde edilen toplam 2.718.272 akçenin; 1.827.951 akçesi Padişah Hassına, 786.646 akçesi *Evkaf ve Emlake*, geriye kalan 104.130 akçesi de çeşitli düzeydeki timar sahiplerine gelir olarak kaydedilmiştir. Görüleceği üzere merkezdeki gelirlerin % 67,23'lük dilimi padişah hassıdır. Bkz. *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri*, cilt. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001, s.45-46.

¹³ Bursa, havass-ı hümayun gelirleri içerisine dahil edilmiş serbest bir dirliktir. Bursa'da yönetim ile ilgili vergilerin, zeamet rüsumu adı altında padişaha gelir kaydedilmesi; aslında yeni bir yetki alanının oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Böylece sözkonusu vergiler nedeniyle yeni bir idarî-malî yetki alanı olarak oluşturulan mukataa; iltizamla, sancakbeyi dışında, adına *Hassa Harc Emini* denen bir görevliye devredilmiştir. Ergenç, çalışmasında Hüdavendigâr Sancakbeyi ile Hassa Harc Emini arasında, idarî-malî konularla ilgili yaşanan anlaşmazlıklara dair mahkeme kayıtlarından çeşitli örnekler sunmaktadır. Bkz. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Bursa*, TTK Yayınları, 2006, s.141-143.

¹⁴ Kentteki uzun süreli ikametleriyle öne çıkan padişahlar; I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad'dır. Bu padişahların ardından kent, IV. Mehmed döneminde neredeyse bir devlet merkezi haline gelmiştir. Bkz. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *DİA*, c.10, 1994, s.426.

çevresindeki kırsal alan, bizzat padişahın yönetimindedir. Teorik bilgiye göre padişahın kendisi de, hass tasarruf etmesinden dolayı, en dar anlamda bir dirlik sahibi mesabesindedir. Klasik sistemde hass tasarruf eden dirlik sahipleri o bölgeyi ya doğrudan ya da vekilleri aracılığıyla yönetmek durumundadır. Osmanlı padişahları da, Edirne'nin askerî-idarî-malî yönetimini, kendi adlarına yürütecek vekillere bırakmışlardır. Bu vekiller; başlarda, tıpkı Bursa'da olduğu gibi, *Hassa Harc Emini* adıyla belgelerde yerini almışken; daha sonraları, 1580'lerden itibaren Edirne'nin en üst düzey idarî-askerî-malî yetkilisi olarak karşımıza *Edirne Bostancıbaşı* çıkacaktır¹⁵. Her ne kadar literatürde bunun tersi iddialar yer almış olsa da¹⁶ bu durum, Fatih döneminde kurulan Edirne Bostancı Ocağı'nın kurumsallaşması ile doğru orantılı olsa gerektir.

Peki kimdir bu bostancıbaşı? Nasıl bir görevlidir? Kronolojik olarak incelediğim belgelerden en geç tarihli olanı ile konuya açıklık getirmek olasıdır.

Edirne merkezli bu geniş coğrafyada padişahın vekili konumundaki Bostancıbaşının görevlerine baktığımızda; taşrada görevli bir sancakbeyi ile aynı yetkilere sahip olduğu, hem Evliya'nın anlatımından hem de belgelerden anlaşılmaktadır. Evliya'ya tekrar kulak verirse, Edirne'deki

¹⁵ Örneğin 1570-1572 yıllarını kapsayan hükümlerin kaydedildiği *12 Numaralı Mühimme Defteri* ya da *II. Bayezid Dönemine Ait 1501 Tarihli Ahkâm Defteri* incelendiğinde; Edirne kadısının yanında örf görevlisi olarak şehir subaşısına ve Hassa Harc Eminine hitaben yazılmış hükümler mevcuttur. Bununla birlikte; 1580'lere kadar Edirne Bostancıbaşısından sıklıkla bahsedildiğine, bir beldenin üst düzey örf görevlisi olarak muhatap alındığına dair belgelere rastlamak mümkün olmamıştır. Hassa Harc Emini, şehir subaşısı ile ilgili belgeler için bkz. *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996, c.II., Hüküm 735 ve 949; Feridun Emecen-İlhan Şahin, *II. Bayezid Dönemine Ait 901/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Hüküm: 444. Ayrıca bkz. A. Yiğit, *a.g.t.*, s.249.

¹⁶ Ahmet Yiğit, doktora tezinde; Tayyib Gökbilgin'in konuyla ilgili bir görüşüne eleştiri getirmiştir. Gökbilgin'e göre; Edirne'nin yönetiminde zamanla Bostancıbaşılar önem kazanmış, subaşılar da eski ehemmiyetini yitirmiştir. Ahmet Yiğit; bostancıbaşları, kent yönetiminde kadıların en önemli "yardımcısı" olarak nitelermekte, dahası, onları görevleri gereği sadece "kolluk gücü" boyutuna indirgemektedir. Bu nedenle de Gökbilgin'e katılmadığını, hatta belgelerin de Gökbilgin'in iddiasını yanlışladığını dile getirmiştir. Bkz. A. Yiğit, *a.g.t.*, s.118. Oysaki Ahmet Yiğit, kendi tezinde dahi, Bostancıbaşılara askerî-idarî-malî görevler yükleyen pek çok belgeye yer vermiştir. Edirne Bostancıbaşısının, 1826'da kaldırılıncaya kadar, özellikle de 1800-1826 yılları arasında kentin yönetiminde üstlendiği role dair son dönemde yapılmış bir çalışma için bkz. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.223-231.

görevlileri saymaya kadı efendi ve bostancıbaşı ile başlar. Ardından şehir subaşlarından bahsettiği pasajda “*Tokuzuncu zâbiti şehir voyvodasıdır, kim bostancıbaşı tarafındandır*”¹⁷ diyerek Edirne subaşısının -ki burada şehir voyvodası olarak anılmaktadır- Edirne Bostancıbaşısı tarafından atanan bir görevli olduğunun altını çizer. Osmanlı taşrasında şehir subaşısı/şehir voyvodası; sancak beyleri ya da sancak mutasarrıfı/onun adına yetkili mütesellimi tarafından atanan bir görevlidir. Bu da Edirne bostancıbaşısının, en azından 17-18. yüzyıllarda taşradaki sancakbeylerine eşdeğer bir görevde olduğunun bir göstergesidir. 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde bu durum değişecek, askerî-idarî zorunluluklar nedeni ile Edirne ve civarı, Çirmen sancak mutasarrıfları ya da onların mütesellimleri tarafından yönetilecektir.

1800’lü yılların başları için *Çirmen Sancak Mutasarrıfı-Mütesellim-Edirne Bostancıbaşılığı* üçgeninde var olduğunu düşünebileceğimiz bir ilişkinin, hangi tarihlerde başladığını kesin olarak tespit etmem mümkün olamadı¹⁸. Bu ilişkinin izleri, incelediğim belgelerde, 1823 tarihli bir hatt-ı hümayunda karşıma çıktı¹⁹. Ne ilginç bir ironidir ki, Edirne Bostancıbaşılık kurumunun kaldırılmasını konu edinen 24 Temmuz 1827 (29 Zi’l-hicce 1242) tarihli başka bir hatt-ı hümayunda geçen satırlar, Çirmen sancak mutasarrıfı ile mütesellimi arasındaki ilişkiye değinirken, bu mütesellimlerin Edirne Bostancıbaşlarından tercih edildiğine dair bir

¹⁷ *Evliya Çelebi*, s.235.

¹⁸ Gökbilgin de bu konuda net bir tarih vermemektedir. Ancak Edirne Bostancıbaşılığının 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kaybetmeye başladığını dile getirir ve kentin idarî açıdan Çirmen sancağına bağlandığı dönemin, en azından 1750’lerden sonra olması gerektiğine vurgu yapar. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s.17. Sadık Emre Karakuş ise, bunun 1817’den itibaren Çirmen Sancak Mutasarrıflarının “Edirne Muhafızı” unvanı ile doğrudan Edirne’de görünür olmaya başladığını belgelerde ortaya koyar. Bkz. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.211-214.

¹⁹ *HAT.279/16450* (29 Zi’l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823), Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Sadık Emre Karakuş, Edirne üzerine yaptığı doktora tezinde Edirne Bostancıbaşılarının “bazen Çirmen sancağına mütesellimlik yaptıkları”nı dile getirmekte ve bu bilgisini 1821 tarihli Edirne sicilindeki bir belgeye dayandırmaktadır. Bkz. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.223. Mevcut bilgilerimiz, en azından 1820’lerde Edirne’nin Çirmen sancak mutasarrıflarının mütesellimleri eliyle yönetildiğini, bu görevin de zaman zaman Edirne Bostancıbaşları tarafından yerine getirildiğini ortaya koymaktadır.

geleneği gözler önüne serer²⁰. Bu belge, araştırmacılara bir yönüyle ocağın kaldırılmasına dair bilgiler sunarken, diğer yönüyle de Bostancıbaşılık yetki alanına dair açıklamalar içermektedir. 1827 tarihli bu belgede, “*bî-lüzûm ocaklar misillü*” olarak nitelendirilen Edirne’deki Bostancı Ocağı ve bostancıbaşılığın kaldırılması, devlet örgütlenmesi açısından faydalı bulunmuş ve derhal gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Belgenin ilerleyen satırlarından; böylesi güçlü bir kurumun kaldırılması ile bölgede bir yetki alanı boşluğunun ortaya çıkacağı ve bu boşluğun, yani Edirne merkezi ve civarındaki idarî-malî yetkinin Çirmen mutasarrıfının uhdesine verilmesi ile doldurulacağı anlaşılmaktadır.

Bostancıbaşılık kurumunun ve Edirne Bostancıbaşılığının kaldırılmasından hemen öncesine ait 7 Ağustos 1823 (29 Zi’l-hicce 1238) tarihli bir başka hatt-ı hümayun; hem *Çirmen Sancak Mutasarrıfı-Mütesellim-Edirne Bostancıbaşılığı* üçgenindeki ilişkiye, hem de Edirne Bostancıbaşısı ve Bostancıbaşılığın kentin yönetimindeki konumuna merkezin bakışını gözler önüne seren güzel bir örnektir²¹.

Adıgeçen belgede; 1823’de Edirne’nin, Çirmen sancağına ve dolayısıyla sancak mutasarrıfının yetki alanına dahil olduğu anlaşılmaktadır: Bu tarihte sancak mutasarrıfı olan Salih Paşa’nın Edirne’deki mütesellimi Salih Koç Ağa; kentteki yeniçerilerin 27. Bölüğü yoldaşlarından birini idam ettirir ve kentte ciddi bir kargaşa yaşanır. Ardından hem Salih Koç Ağa (mütesellim), hem de dönemin Edirne’deki yeniçerilerin başındaki isim olan İsmail Ağa azledilir. Merkez, acilen bir mütesellim atanmasını ister. İster istemesine de bölgedeki dengeleri de korumak arzusundadır. Konu, özetle şöyle cereyan eder: Derhal Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa’dan ve onun İstanbul’da kapı kethüdası olan Kassapbaşı Mustafa Ağa’dan mütesellimlik için uygun bir isim sorulur, fakat bir türlü uygun bir isim merkeze sunulmaz. Bu durumda merkez; Edirne Bostancıbaşısı Şehsüvarzade Derviş Bey’in bir süreliğine de olsa, mütesellim olarak atanmasını arzu eder. Ne var ki Edirne Bostancıbaşısı Şehsüvarzade Derviş Bey’in, Çirmen mutasarrıfı Salih Paşa ile arası iyi değildir. Paşa ya da onun Kapu Kethüdası Kassâbbbaşı Mustafa Ağa, yeni bir mütesellim adayını önerinceye kadar; Merkezin tercihi, Şehsüvarzade’den yanadır. Zira kendisi, daha önce de mütesellimlik görevinde bulunmuş, layıkıyla da bu görevi yerine getirmiştir²². Belgede anlatılanlara bakılırsa Edirne

²⁰ HAT.290/17364 (29 Zi’l-hicce 1242/24 Temmuz 1827). Belgenin tam transkripsiyonu için bkz. EK 2.

²¹ HAT.279/16450 (29 Zi’l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823). Belgenin tam transkripsiyonu için bkz. EK 3.

²² Şehsüvarzade, Çirmen sancak mutasarrıfı Salih Paşa’nın 1821’de Edirne’de yaklaşık sekiz ay kadar mütesellimi olarak görev yapmıştır. Kendisinden sonra da

Bostancıbaşısı Şehsüvarzade Derviş Bey; liyakat sahibi, işin ehli, mizaç olarak da uyumlu biridir.

Burada önemli olan mütesellimlik konusunda, yani kentin idarî-malî, askerî açıdan en üst düzey yetkilisinin kim olacağı konusunda; Payitahtın, mevcut geleneği takip etme isteğidir. O gelenek de şudur: Osmanlı hakimiyetine girdiği andan itibaren Edirne'nin padişah hassı olarak defterlere kaydedilmesi ve bölgenin yönetiminin, en azından 1580'lerden itibaren, doğrudan Edirne Bostancıbaşlarına devredilmesidir. Belgeler; bu tarihten itibaren ocağın kaldırıldığı güne kadar, ister padişah adına yetki kullanan, ister Çirmen sancak mutasarrıfı adına vekaleten atanmış bir mütesellim sıfatıyla olsun, Edirne Bostancıbaşlarının, bölgede halk ile yüz yüze gelen üst düzey bir örf görevlisi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Tam da bu noktada Edirne Bostancıbaşılığı ve yetki alanını biraz daha açmakta fayda var. Edirne örneğinde bostancıbaşılık kurumunun tek görevi; hadîka-i hümâyûnların, padişah çiftliklerinin, korularının bekçiliğini yapmak değildir. Kaldı ki çiftlikler ve bahçelerden yola çıkarak her bir ocağın üstadı, idarî-malî alanda birer örf yetkilisi idi. Her bir bölgenin gelirini toplayıp onları hazine-i hümayuna göndermekle yükümlü idiler. Bu bahsi geçen çiftlikler, korular, bağlar, bahçeler, aslında birer işletme niteliğindedir ve belirli bir mekânı ve mekân üzerinde istihdam edilenler olmak üzere pek çok örgütlenmeyi bünyesinde barındırırlar. Bu nedenle Bostancı Ocağı ve bu ocakda istihdam edilenler; sadece bu yönleriyle bile, bostanlardan sorumlu olmanın çok daha ötesinde girift fonksiyonlar üstlenmişlerdir.

Diğer yandan merkezin güvenini kazanan Bostancıbaşılar, sadece Edirne ve ona bağlı köylerin yönetiminden, asayişinden de sorumlu değillerdir. Edirne Bostancıbaşları, tıpkı Anadolu ya da Rumeli'deki pek çok sancağın ya da eyaletin üst düzey yöneticilerinde olduğu gibi, kadı efendilerle birlikte koordineli bir şekilde çalışan ve yetki alanları Edirne'yi fersah fersah aşan görevlilerdir.

Örneğin Ağustos sonları 1699 tarihli bir belgeye göre Edirne Bostancıbaşısı Ali; eşkıya takibi ile ilgili bir konuda, bugünkü Bulgaristan'ın neredeyse tamamını kapsayacak şekilde ve Yunanistan

yerine Salih Koç Ağa, mütesellim olarak atanmıştır. Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.219. Öyle anlaşılıyor ki Paşa'nın Şehsüvarzade ile olan anlaşmazlığı o yıllara dayanmaktadır. Şimdi, merkez, yeniden Şehsüvarzade'nin mütesellim olarak atanmasını arzu etmektedir.

topraklarından belli kısımları, tüm Trakya bölgesini içine alan oldukça geniş bir alanda yetkilendirilmişti²³. (Bkz. EK 1)

Bu alanı, kentin beslenme olanaklarını gösteren ve belgelere yansıyan coğrafi alanla karşılaştığımızda, iki alanın birbiriyle mekânsal bağlamda büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda kentin tarımsal hinterlandı ile ilgili bilgilerimiz, mühimme defterinde geçen Ekim 1570 tarihli bir seri hüküm dayanmaktadır²⁴. Padişahın 1570 yılı kışını Edirne'de geçirmeye karar vermesi, kentin iâşesinin sağlanabilmesi adına yetkililerin bir dizi tedbirler almasını gerektirmiştir. Bu amaçla Divan'dan çıkan bu tarz hükümler, devletin büyük kentlerin iâşesinde nasıl bir politika izlediğinin de altını çizer. Kaldı ki taşra örgütlenmesinde sancakların sınırları belirlenirken, dikkate alınan parametrelerden en önemlisi, kırşehir entegrasyonudur. Yani sancağın merkezi olan kentin nüfusunu besleyebilecek bir tarımsal hinterlandın varlığı, esastır. Elbetteki İstanbul ve Edirne için daha farklı önlemler alınması gerekmiştir. Zira her iki kent de bir sancak merkezi değil, aksine devlet merkezidir. Barındırdıkları yerli nüfus ve bu nüfusa eklenen kısa ya da uzun süreli misafirleri nedeniyle her iki kentin nüfusu; ortalama kent nüfuslarının çok çok üzerindedir. İşte bu nedenlerden ötürü EK 1'de sunulan haritada gördüğümüz oldukça geniş olan bu bölge, Edirne'nin tarımsal hinterlandı olarak örgütlenmiştir.

²³ A.DVNSMHH.d.111; s. 96, Hüküm: 328 (Evâhir-i Safer 1111/Ağustos sonları 1699): "Edirne ve Filibe monlalarına ve Baba-yı Atik ve Bergos ve Akçakızanlık ve Zağra-i Atik ve Zağra-i Cedid ve Çırpan ve İzladı ve Hezargrad ve Şumnu Bazarı ve Hacıoğlu Bazarı ve Gelibolu ve Misivri ve Ahyolu ve Çardâd ve Hatunili ve Kırkkilise ve Çorlu ve Ma'alkara ve Nevâhî-i Yanbolu ve İpsala ve Kavak ve Aynoz ve Ferecik ve Ruscuk ve Loşça ve Aydos kadularına ve Cisir-i Ergene ve Uzuncaâbâd-ı Hasköy ve Dimetoka ve Gümülcine ve Vize ve Pınarhisarı ve Havâss-ı Mahmud Paşa ve Çirmen ve Karinâbâd ve Rus Kasrı ve Prevadi ve Rodoscuk ve İneçik ve Dağ Ardı ve Yenice-i Karasu ve İslimiye ve Tirnovi nâ'iblerine hüküm ki: Edirne Bostancıbaşı Ali arzuhâl edüb me'mûr olduğu üzere taht-ı kazânında zuhûr eden eşkiyâyı ahz için fermân-ı şerifimle âdem gönderdikde mütesellimler ve voyvodalar ve evkâf-ı selâtin ve vüzerâ ve havâss-ı hümâyûnum voyvodaları ve hanzâde subaşıları ... âherden kimesne bir vechile eşkiyâ zabtına mâni ' olmayub ol makûle taht-ı kazânında zuhûr eden eşkiyâyı ahz etmek için mûmâ ileyhın tarafından âdem vardıkda ..."

²⁴ 12 Numaralı Mühimme Defteri, c.II, Hüküm: 725-735, 740; 742-743. C.Evvel 978/Ekim 1570 tarihli bu hükümlerde hangi kazalardan ne kadar zahire ya da bal, yağ gibi yiyecek maddelerinin talep edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca İstanbul'dan Edirne'ye kadar hangi menzillerde konaklanacağı ve bu menzillerdeki iâşe temini ile ilgili listeler için bkz. 12 Numaralı Mühimme Defteri, c.II, Hüküm: 731-732 ve 743.

Kentin tarımsal hinterlandı ile Bostancıbaşının yetki alanının bu denli örtüşmesinin ardında yatan neden, yine coğrafi açıdan padişaha hass olarak tayin edilen mekânlar ve mekân üzerindeki sanayi-ticari faaliyetlerle doğrudan alakalıdır. Nitekim, bölgeyi biraz daha yakından incelediğimizde, padişah hassı içinde yer alan gelirlerin Edirne ve civarı ile sınırlı kalmadığını görürüz²⁵. Örneğin yava ve kaçgun mukataası ile cizye mukataasının aşağı yukarı aynı bölgeleri (Edirne, Gümölcine, Çirmen, Hasköy, Yenice-i Zağra, Aydos, Ahyolu, Karınabad ve Ruskasrı) içine aldığı görölmektedir²⁶. Biri kaçak köle ve hayvanları konu alan, diğeri de İslam hukukuna göre zimmet statüsünde yer alan gayrimüslim reayadan alınan vergi üzerine konumlandırılmış bu iki yetki alanı; padişah hasları olarak örgütlenmiş olup Bostancıbaşının yetkilendirildiği alanla örtüşmektedir. Bu iki yetki alanında görevli emin ya da mültezimlerin bostancıbaşı ile koordineli bir şekilde çalışmak durumunda kalacağı da aşikardır.

Kırkayak Edirne Bostancıbaşısı

Edirne Sarayı’na nezaret etmekle görevlendirilen Edirne Bostancıbaşının²⁷ görevleri arasında elbette ilk durulması gereken husus, yetkilendirildiği alanın asayişinden sorumlu bir idareci olmasıdır. Edirne Bostancıbaşısının oldukça geniş bir bölgeyi içine alan yetki alanında, yanındaki kolluk gücü ile birlikte belirli aralıklarla ya da ihtiyaç duyulduğu anda “devr”e çıkması gerekirdi. Belgelerde, genel anlamda “devre çıkmak” ya da “kol gezmek” olarak karşılığını bulan bu hareketle bostancıbaşı; bölgede güvenliği sağlamak, gerekirse suçluları kadı huzuruna çıkartmakla mükellefti. Bunu, padişaha hass olarak kaydedilmiş bölgelerin vekaleten yöneticisi olmak sıfatıyla gerçekleştirirdi. Bu alan, öylesine geniş bir alandı ki, Evliya Çelebi’nin yerinde tespit ile “kırkayak” olarak betimlediği Edirne Bostancıbaşısı;²⁸ Rumeli eyaletinin neredeyse tamamında, maiyyetindeki adamlarıyla kol gezmekteydi, halk nezdinde görünürlük kazanmaktaydı.

Örneğin Mayıs sonları 1689 (Evâil-i Şaban 1100) tarihli bir kayda göre; Tırnovi kazasının Arnavudköy karyesindeki pek çok kişinin silahlandığına dair merkeze bazı bilgiler ulaşmış ve durumun araştırılması için Edirne Bostancıbaşılığı yetkilendirilmiştir²⁹. Söz konusu belge, aslında hem

²⁵ Konuyla ilgili veriler için bkz. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defterleri*, c.I.

²⁶ A. Yiğit, *a.g.t.*, Tablo: XXI, s.240-241.

²⁷ *A.DVNSŞKT.d 112*, s.462/2.

²⁸ *Evliya Çelebi*, s.235.

²⁹ *A.DVNSMHM.d.98*; s.199, Hüküm: 687 (Evâil-i Şaban 1100/Mayıs sonları 1689).

Bostancıbaşılığın yetki alanına hem de Osmanlı Devleti'nin iç-dış siyasetine dair kimi izler barındırmaktadır. Tam da uzun savaş döneminin ortasında olan bir devlet, kendi tebaası içinde silahlanan gruplardan mustarıptır. Nihayetinde reyanın silahlanması, kanun dışı bir durumdur. Dahası belgeden bu silahlanan köylülerin büyük bir kesiminin Lehistan ve Macaristan'a kaçıp gitmesinden yakınılmaktadır. Belgedeki bu veriler; 1683-1699 uzun harp döneminde Osmanlı Devleti'nin Lehistan, Avusturya-Macaristan ve Venedik ile olan ilişkileri açısından (sonradan bu ittifaka katılacak olan Rusya'nın da varlığı düşünüldüğünde), oldukça çarpıcıdır ve devletin tedbir almasını gerekli kılmıştır.

1689 yılının bahar aylarında, bugünkü Bulgaristan sınırları içinde yer alan Şumnu, Tırnovi, Karinabad ve civarında ciddi asayiş problemi yaşanmaktadır³⁰. Belgedeki anlatıya göre; bu bölgede pek çok köy “derbend” olarak kayıtlara geçmiş ve ahali belki savaşların etkisi ile belki de belgenin de atıfta bulunduğu “hudud eşkıyası” yüzünden köylerini terk etmiştir. Köylülerin yerini yurdunu terk etmesi, “hudud eşkıyası”nı daha da cesaretlendirmiş olacak ki, bu boşalan köyler, tabir-i caizse eşkıya yurdu halini almış görünmektedir. Edirne Bostancıbaşı ve bölgedeki kadılara hitaben yazılan hükümde Bostancıbaşı tarafından bölgeye görevliler gönderilmesi ve eski sakinlerin tekrar köylerine iskân ettirilmesi emr edilmektedir.

Taşrada yetki kullananların, merkezin gözünde “eşkıya” olarak tanımlananlarla imtihanı oldukça çetin geçiyor olmalıydı. Hele bir de Edirne Bostancıbaşı örneğinde olduğu gibi yetki alanı çok genişse. Merkezden kendisine gelen emirleri uygulamakla görevli olan bostancıbaşılar, Edirne'de ya da Rumeli'nin ücra köşelerinde asayiş

³⁰ A.DVNSMİHM.d.98; s.185, Hüküm: 626: “(...) ve (...) ve (...) ve (...) kadılarına ve Edirne bostancı ustalarından Receb Usta'ya hüküm ki: Karinabad kazâsına tâbi' Dobral (?) ve ... kazâsına tâbi' ... ve Şumnu kazâsına tâbi' Hâlî Kavak ve Tırnovi kazâsına tâbi' Abrova ve etrâflarında olan kasabât ve kurâ ve ba'zı zî-kudret kimesnelerin çiftliklerinde tavattun eylediklerin ol havâlîde hudûd eşkıyasının zuhûruna bâ'is olmalarıyla, imdi sen ki mûmâ ileyh Receb Ustasın husûs-ı merkûm için me'mûr olmuşundur. Siz ki kadırsız, zikr olunan derbend karyelerinin şenlendirilmesi ehem-i mühimmâtdan olmağın kadîmî re'âyâları her kangınızın taht-ı kazâsında bulunur ise bi-eyyi hâlin kaldırılıub bir vechile öZR ve bahâne ve kimesneye dahl ü ta'arruz etdirilmeyüb yanlarına âdemler koşub kadîmî karyelerine gönderüb iskân etdürüb ve sen ki Receb Ustasın, husûs-ı merkûm senin uhdene havâle olunmağın ... kadîmî re'âyâların kemâ fi'l-evvel yerlerinde iskân ve derbend karyelerin şen ve âbâdân eyledikden sonra ... deyu hükm yazıldı. Fî evaili B sene 1100.”

sağlamakla görevlendirildiklerinde, tek sorunları eşkiyayı ele geçirmek değildi. Bir yandan kamu düzenini bozan "eşkiya" ve onlara yardım ve yataklık eden aile bireylerine ya da yakın çevrelerinden olanlara göz açtırmamak ve hareket kabiliyetlerini yok edebilmek adına merkezin emirlerini uygulamak zorundaydılar³¹. Diğer yandan, belki de onları en çok zorlayan, eşkiya takibinde maiyyetindeki kolluk gücünü yanlarında tutmak zorundaydılar³². Maiyyetindeki sekbanlardan firar edenlerin, Edirne'den uzaktaki bölgelerde bostancıbaşıları ne denli zora sokacağı ortadadır.

Bir örf mensubunun idarî yetkisinden kasıt, elbette ki sadece civar köylerde, dağlarda kol gezmesi, devre çıkması değildir. Örf mensupları aslında kent merkezinde toplumsal düzeni ilgilendiren her konuda, doğrudan yetkilidir. Bu bağlamda, üretici ve tüketicinin haklarının korunması noktasında da elzem roller üstlenmişlerdir. Eylül ortaları 1727 tarihli bir belgeye göre; Edirne'deki bakkal, ekmekçi, çörekçi ve diğer esnaf grubu, tuz eminlerinden şikayetçi olmuşlardır. Edirne'deki esnaf; o zamana kadar tuz ihtiyacını arada herhangi bir aracı kurum olmaksızın tuz sağlayıcısı rençber taifesi ile iletişime geçerek karşılarken, tuz eminleri araya girmiş, hem rençberler hem de esnaf bundan maddi açıdan olumsuz

³¹ A.DVNSMHH.d.104; s. 78, Hüküm: 349: " Edirne Bostancıbaşısına ve (...) kadısına hüküm ki: Haydûd eşkiyâsından olduğu muhakkak olanların şer'le haklarından gelindikden sonra hâlâ kendüleri haydûdlukda olan eşkiyânın karyelerde meskenleri ihrâk-ı bi'n-nâr olmak mühim ve muktezî olmağla, imdi siz ki mûmâ ileyhümâsız, ele giren haydûd eşkiyâsının ehl ü iyâlleri kurâ ve kasabâtda sâkinler ise zikr olunduğu üzere haydûdları cezâları verülüb ve emvâli gâret ve meskenleri tahrîb ve ihrâk olunub ehl ü iyâllerine ta'arruz olunmaya ve eşkiyâ-yı merkûmdan ehl ü iyâli köyde sâkin olmayub kendüleriyle şekâvetde gezen haydûdların yanlarında bulunan ehl ü iyâlleri dahi esîr olunmak üzere, ve haydûdlukda ve şekâvetde alâkası olmayan ve kendü hâlinde olan fukarâyâ darb ü ta'arruz olunmaya, deyu hüküm yazılmışdır. Evâhiri Z sene 103".

³² A.DVNSMHH.d.104; s.77, Hüküm: 344: "Edirne Bostancıbaşı(sı) Receb – dâme mecduhu-ya hüküm ki: Ordu-yı hümâyûnuna mektûb gönderüb haydûd eşkiyasının def'-i mazarratlarıçün yanına me'mûr olan yüz elli nefer piyâde sekbânların içlerinden ba'zıları firâr etmeleriyle mezkûrlar me'mûr oldukları üzere itmâm-ı hidmet edinceye değin yanında mevcûd olub firâr edenleri ahz ve haklarından gelinmek bâbında arz etdüğü ecilden imdi sen ki muma ileyhysin, senin yanına me'mûr olan yüz elli nefer piyâde sekbâlardan itmâm-ı hidmet etmedin firâr iderleri olur ise ahz ve haklarından gelesin, deyu yazılmışdır. Fî evâhiri Z sene 103".

etkilenmiştir. Durumun araştırılıp sorunun halli için Kadı Efendi ile birlikte Bostancıbaşı da yetkilendirilmiştir³³.

Devletin, piyasada dolaşan ayarı düşürülmüş akçeler konusunda sıkı tedbirler aldığı bilinmektedir. Bu noktada taşrada örfî ve şer'î görevlilere doğrudan yetkiler verilmiştir. Edirne'de yaşanan böyle bir olayın Merkeze ulaşma seyri, bize Bostancıbaşılıkla ilgili de başka açılardan önemli ipuçları sunmaktadır. Dergâh-ı Âlî Kapucubaşlarından El-hâcc Ali Ağa, Dimetoka'nın Ortaköyü reayasından olan ve kalpazanlıkla meşhur iki kişiyi, ellerinde ayarı düşük akçelerle yakalamıştır³⁴. Belgenin üzerindeki işlem seyrinden; biri âmil, diğeri sarraf olan bu iki kişinin, işledikleri suçtan dolayı kürek cezasına çarptırıldığını öğreniyoruz. Aslında olay; önce Dimetoka kadısına intikal etmiş, ardından kadı i'lamı ile birlikte Edirne Bostancıbaşı Mehmed'in durumu aktaran 28 Haziran 1810 tarihli arzı ve bu arza eklenen ayarı bozuk para örnekleri sayesinde, Merkeze kadar ulaşmıştır. Burada üzerinde durulması gereken husus, Edirne Bostancıbaşısının o geniş yetki alanı içerisinde, toplumsal düzeni doğrudan takip ettiği ve yine doğrudan durumu merkeze arz etme yetkisine sahip olduğudur. Belge bilgisi açısından yöneticilere tanınan arz yetkisi, aslında bu yetkiyi kullananların statüsünü ve bürokrasideki yerini gösteren önemli ipuçlardır. Şu durumda Edirne Bostancıbaşı, bir sadrazam ya da taşradaki üst düzey paşalar gibi, kendi bölgesinde idarî-malî-askerî açıdan görevlendirildiği için, doğrudan arz yetkisine sahiptir.

Örf mensuplarının idarî görevleri içerisinde mekân organizasyonu ile ilgili olan konular, önemli bir yer tutar. Bununla ilgili örneklerden biri, yine 1810 yılına aittir ve bu tarihte Edirne Bostancıbaşı, Dağdeviranzade Mehmed Ağa'dır³⁵. Dağdevirenzade'nin İstanbul'a gönderdiği 29 Kasım

³³ A.DVNSŞKT.d 112, s. 364/3 (Evâhir-i Muharrem 1140/ Eylül ortaları 1727): "Edirne kadısına ve Edirne Bostancıbaşısına hüküm ki: Edirne'de vâki ' bakkâl ve ekmekçi ve çörekçi ve sâ'ir esnâf fukarâları arzuhâl edüb mâ-tekaddemden ve feth-i hâkâniden berü rençberân tâ'ifesi Aynoz'a varub tuz emînlerden akçeleriyle tuz iştirâ ve araba ve deve ve kayıklara tahmil ve Edirne'ye getürüb esnâf fukarâları dahi getüren mezbûr rençberlerden iştirâ edüb nizâm ve intizâmları bu makûle cârî olagelmîşken hâlâ tuz emîni ve âdemleri Aynoz'dan getürenlerden iştirâ edüb Edirne'ye rençberlerin getürdükleri tuz, tekrâr ellerinden yok bahâ ile alub ve tekrâr esnâf fukarâlarına iki kat ile fûrûht edüb küllî gadr murâd eylediklerin bildirüb"

³⁴ HAT.720/34318 (25 C.Evvel 1225/28 Haziran 1810). Belgenin transkripsiyonu için bkz. EK 4.

³⁵ Adıgeçen Dağdevirenzade Mehmed Ağa; Nizam-ı Cedid Teşkilatının kurulmasına tepki gösteren ve Edirne'de toplanan Rumeli ayasının hükümete karşı harekete geçmesine neden olan, tarihe İkinci Edirne Vak'ası olarak geçen

1810 tarihli evrağında³⁶, Osmanlı mekân örgütlenmesinde önemli bir yeri olan menzillerle ilgili bilgiler verilmekte; Bostancıbaşının yetki alanı içerisinde yer alan Aydos-Prevadi-Şumnu hattında, işlerin çok da yolunda gitmediğinin altı çizilmektedir. Belgede; Edirne Bostancıbaşısının konuyla ilgili diğer örf görevlileri ile (tatar odabaşısı ve tatar ağası) senkronize bir şekilde mekân örgütlenmesinde nasıl bir rol oynadığını gösteren veriler mevcuttur. Sorun; güney-kuzey-batı istikametinde bir üçgen çizen bu hattın kuzey ucunda yer alan Prevadi menzilinin fonksiyonunu yitirmiş olmasıdır. Bu da işlerin aksamasına neden olmuştur. Bostancıbaşı; tatar odabaşısı ve tatar ağasının bilgisine başvurarak hazırladığı raporda, merkeze opsiyonlu bir çözüm önerisi sunmaktadır. Bu belge; Edirne Bostancıbaşısının Tuna nehrine kadar uzanan yetki alanı içerisinde sadece güvenlik sorunlarıyla uğraşmadığı, iletişim ve haberleşmenin, ulaşımın ana damarlarından olan, aslında iktisadî ve idarî bir ünite görevi üstlenen yol ağı organizasyonunda oynadığı önemli rolü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Mekânın örgütlenmesinde ulaşılabilirlik kadar etkin olan bir diğer unsur da, devletin mekânın ve mekân üzerinde yaşayan bireylerin temel ihtiyaçlarını giderebilecek politikalar üretmeyi hedeflemesidir. Bu politikaların başında da su ve suyollarının inşası gelir. Yöneticiler, her daim nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde bu konuya özel bir ihtimam göstermişlerdir. IV. Mehmed döneminin ünlü bostancıbaşısı Sinan Ağa başta olmak üzere, Edirne Bostancıbaşları da, suyolcuları ile birlikte kentin su ihtiyacının karşılanmasında oldukça fazla mesai harcamışlar ve bu bağlamda çeşitli sosyal ilişki ağları kurmuşlardır³⁷.

ayaklanmanın baş aktörlerinden biridir. 1817 yılında ortadan kaldırılacak olan Dağdevirenzade Mehmed Ağa'nın, ayan kökenli olup 19. yüzyıl başlarında Edirne Bostancıbaşılığını üzerine alması, onun muhtemel sosyal ilişki ağlarını daha da kuvvetlendirmişe benzemektedir. Bkz. Emecen, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, s.58-59.

³⁶ C.NF.3/103 (11 Zi'l-ka'de 1225/8 Aralık 1810). Belgenin transkripsiyonu için bkz. EK 5.

³⁷ Edirne örneğinde su ve suyollarını müstakil bir çalışma konusu olarak ele alan Gürer Karagedikli, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan bir defterdeki verilerden hareketle; kentin su ihtiyacının kimler aracılığı ile nerelerden temin edildiğini araştırmış; konuyla ilgili olarak Edirne Bostancıbaşısının ne denli önemli bir rol üstlendiğinin altını, önemle çizmiştir. Bkz. Gürer Karagedikli, “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi, (15-17 Eylül 2014, Ankara), IV/4*, s.1382-1387.

Edirne Bostancıbaşı, bir yandan böylesine geniş bir yetki alanında güvenliği sağlamak için maiyetindekilerle birlikte oradan oraya koştururken; “*Cib-i Hümayûn*” başta olmak üzere merkeze gönderilecek gelirlerin hazineye tesliminden de sorumlu idi³⁸. Daha da önemlisi, payitahtın işesinde üstlendikleri rol idi³⁹.

Belgelerde bölge idaresi açısından önemli bir görevinin daha altı sık sık çizilmektedir. Şöyle ki; Bostancıbaşı, diğer örf görevlileri ile birlikte herhangi bir kazanın yıllık giderleri ve vergilendirilmesi noktasında da yetkili isimlerin başında sayılmıştır. Örneğin Edirne Bostancıbaşı, 1293/1798-1799 senesinde Rumeli'nin Şehrköy kazasının masraf defterini hazırlayan ve merkeze gönderen ekibin başında geliyordu⁴⁰. Buradaki mesele, Bostancıbaşının, Edirne merkez bir yana, bugün Bulgaristan toprakları içerisinde yer alan bir bölgede yaşayan Osmanlı tebaasının

³⁸ Edirne ve Tevâbi'i Subaşılığı Mukâta'asının hazineye teslim edilmeyen senelik mâli ile Edirne Bostancıbaşısına hitaben yazılan bir örnek için bkz. *AE.SMHD.I.81/5458* (15 Safer 1146/28 Temmuz 1733): “*Edirne kadısına ve Edirne Bostancıbaşısına ve Der-sa'âdetden mübâşir ta'yîn olunan –zîde mecduhu-ya hüküm ki: Senevi otuz üç bin akçe mâli olub zamân-ı zabtı gurre-i Rebî'ü'l-ülâdan olan Edirne ve tevâbi'i subaşılığı mukâta'asının kırk beş senesi kimesnenin uhdesinde olmaduğundan mâli olan meblağ-ı mezbûr otuz üç bin akçe henüz tahsil ve teslim-i hazîne-i âmirem olunmaduğundan taraf-ı beytü'l-mâl-i müslimîne gadr olunmağla ...*”

³⁹ Belgelerde “*Tekfurdağı Mübayaacılığı*” olarak geçen görev; Edirne Bostancıbaşılığının yetkisine bırakılan önemli sorumluluklardan biri idi. Bkz. *AE.SMST.III.140/11070* (Evâsıt-ı Şaban 1183/Aralık ortaları 1769); *AE.SMST.III.304/24296* (Selh-i Şaban 1185/7 Aralık 1771). Sadık Emre Karakuş, *a.g.t.*, s.226-227.

⁴⁰ *C.NF.17/831* (Evâsıt-ı Safer 1214/Temmuz sonları 1799): “*Bâ'is-i defter oldur ki: Şehrköyü kazasının bin iki yüz on üç senesi rûz-ı Kasımdan rûz-ı Hızırına gelinceye değin altı mâh derûnunda Devlet-i Aliyye'den bâ-evâmir-i aliyye ve Edirne Bostancıbaşı tarafından bâ-mektûb ve Kapudan Paşa hazretleri tarafından bâ-buyuruldu vürûd ve mürûr ü ubûr eden ulak ve mübâşirânın mesârifleri ve hüdmetleri ve menzil bârgîrleri ve menzil sefineleri ücretleri ve kazâ-i mezbûrun sâ'ir mesârif-i sahiha-i lâzimleri kibel-i şer'den ferâde ferâde i'tâ olunan pusulalar müceblerince cümle(s)i ahâlî-i kazâ ve re'âyâ muvâcehelerinde her bir mâddesi tashîh olunarak yegân yegân hesâb ü kitâb olunub lede't-taksîm ve tevzi', ... Tahriren fi evâsıtı şehri Saferi'l-hayr sene erba'a aşere”.*

doğru/adaletli vergilendirilebilmesi ve toplanacak bu vergi karşılığında, reaya doğru hizmetin sunulması noktasında üstlendiği görevlerdir.

Kısacası, Edirne merkezli bu geniş alanda, toplumsal düzeni ilgilendiren her konu, Bostancıbaşının görev ve yetki alanı içindeydi ve bu bağlamda kamu düzenini bozanların yakalanması, haklarında soruşturma açılması konularında merkez, iki yetkiliyi muhatap alıyordu: Edirne Kadısı ve Edirne Bostancıbaşı⁴¹.

Sonuç Yerine

Belgelerde geçen tüm bu bilgiler, modernite öncesi dönemde Osmanlı mekân organizasyonunun tek tip modele dayanmadığının altını bir kez daha çizer. Bu nedenle taşrada tek tip bir görevliden ve yetki alanından bahsetmek olanaksızdır. Bu bağlamda Osmanlı'nın taşra yönetim politikasını, mekâna ve mekân üzerindeki sosyo-iktisadî duruma göre pragmatik bir şekilde yürüttüğünü söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

En genel anlamda dirlikler üzerinden bir mekân organizasyonu ve yönetimini benimseyen devlet; bir yandan dirlikler vasıtasıyla taşrada irili ufaklı yetki alanları oluşturup o bölgeleri irili ufaklı örf görevlileri eli ile yönetmeyi amaçlarken, diğer yandan taşrada en üst örf yetkilisi olan sancakbeyleri/sancak mutasarrıflarına yekpare bir yetki alanı bırakmamak için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başında “serbest dirlik” olarak nitelenen yetki alanları gelir. Padişaha ya da vüzerâ sınıfına tahsis edilen hasların birden fazla sancak içerisindeki bölgelerden oluşturulması, has sahibi adına yetki kullanacak olan ve adına mütesellim, voyvoda ya da kethüda denen görevlilerle farklı sancakların örf yetkililerini her daim karşı karşıya getirmiştir.

Rumeli'nin pek çok şehir ve kasabasında, kırsalında görünür olan Edirne Bostancıbaşısının; böylesine geniş bir alanda yetki kullanabilmesi için meşru bir gerekçe lazımdı. Bu meşru gerekçeyi; Edirne'nin büyükçe bir kısmının ve Rumeli'de ayak bastığı, dolayısıyla vergisini toplama hakkına sahip olduğu pek çok yerin padişah hassı içerisinde yer almasında aramak gerekir. Diğer bir deyişle “*mefrûzü'l-kalem ve makû'ü'l-kadem*” olarak

⁴¹ Örneğin 1739-1740 yılına ait şikayetlerin yansıdığı bir defterde Edirne'deki bazı arabacılar hakkında suç duyurusuna rastlanmaktadır. Belgeye göre; arabacılar, kendilerine namahrem olan kadınları ya da tüccarların mallarını Edirne dışındaki yerlere izinsiz nakl etmişlerdir. Bu da kayıp başvurularının ilgili mercilere yapılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Edirne kadısına ve Edirne Bostancıbaşısına yazılan hükümle kayıp kadınlar ve kayıp emtia konusunda bir soruşturmanın başlatılması istenmektedir. Bkz. *A.DVNSŞKT.d 112*, s.283/2. Ayrıca asayişle ilgili örnek belgeler için bkz. *A.DVNSŞKT.d 112*, s.20/1 (Evâsıt-ı Şevval 1139); *A.DVNSŞKT.d 112*, s.348/3 (Evâil-i Muharrem 1140).

kanunnamelerde ifadesini bulan serbest dirlik uygulamasını dikkate almak önemlidir. Böylesine geniş bir yetki alanının belirlenmesinde önemli olan diğer bir etken de Edirne'nin barındırdığı yoğun nüfus yapısı idi. Osmanlıda, ciddi bir nüfus yoğunluğuna sahip olan büyük kentlerin beslenme olanakları için özel önlemler alınması gerekmiştir. Bu da karşımıza kır-şehir entegrasyonu olarak çıkar. Kent nüfusunu besleyebilecek büyüklükte tarımsal bir hinterland yaratma gerekliliği, doğal olarak Edirne merkezli bir bölgenin yöneticisinin yetki alanının sınırlarını genişletmiştir. Bu durum bize; klasik bir sancakbeyi profilinden çok daha farklı bir tipoloji ile karşımıza çıkan "Kırkayak" Edirne Bostancıbaşısının bir ayağı Edirne'de, diğer ayağı Rumeli'nin birbirinden uzak farklı noktalarında olmasını açıklar niteliktedir.

Modenite öncesi dönem için, Edirne Bostancıbaşısının hem Edirne'de hem de tabiri caizse "at koşturduğu" Rumeli'nin uzak diyarlarında, halk ve o bölgelerin yöneticileri nezdinde nasıl bir algı yarattığına dair belgelerden iz sürebilmek mümkün olamadı. Böylesine geniş bir alanda yetki kullanan bir yönetici profilini ortaya koyabilmek; onun çevresi ile kurduğu sosyal ilişki ağları, tüketim alışkanlıkları, zevkleri, acıları, üzüntüleri ile gündelik yaşamına dair araştırmacıyı iz peşinde koşturacak belge varlıkları ile mümkün olabilir. Arşivlerin zengin belgelerinde, yazma eserler içinde tesadüfi de olsa bulunabilecek bu tür izler üzerine yapılacak yeni araştırmalarla, Osmanlı'nın ben anlatılarına, duygu tarihçiliğine ya da kültür tarihine dair bilgilerimizin zenginleşeceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri:

A.DVNSMHHM.d.104; s. 78/349, 77/344

A.DVNSMHHM.d.111; s. 96/328

A.DVNSMHHM.d.98; s.185/626

A.DVNSŞKT.d.112, s.20/1, 283/2, 348/3, 364/3, 462/2

AE.SMHD.I.81/5458 (15 Safer 1146/28 Temmuz 1733)

AE.SMST.III.140/11070 (Evâsıt-ı Şaban 1183/Aralık ortaları 1769)

AE.SMST.III.304/24296 (Selh-i Şaban 1185/7 Aralık 1771)

C.NF.17/831 (Evâsıt-ı Safer 1214/7 Temmuz sonları 1799)

C.NF.3/103 (11 Zi'l-ka'de 1225/8 Aralık 1810)

HAT.279/16450 (29 Zi'l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823)

HAT.290/17364 (29 Zi'l-hicce 1242/24 Temmuz 1827)

HAT.720/34318 (25 C.Evvel 1225/28 Haziran 1810)

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri ve Kronikler:

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri, cilt. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), c. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, c.IV, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, 2007.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, III. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini, YKY, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1. Baskı, 1999.

Araştırma Eserler:

BÜYÜK, Orhan, *Şer'iyeye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

EMECEN, Feridun M., “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Hazırlayan: E.N. İşli - M. Sabri Koz, YKY, 1998, s.49-69.

EMECEN, Feridun-İlhan Şahin, *Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı'da ‘Serbest Dirlük’ Uygulamasının Boyutları ve Bunun Mâli-İktisadî Faaliyetlerin Düzenlenmesindeki Yeri”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir-Toplum-Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.204-214.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Bursa*, TTK Yayınları, 2006.

GÖKBİLGİN, Tayyip, “Edime”, *DİA*, c.10, 1994, s.425-431.

GÖKBİLGİN, Tayyip, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952.

KARAGEDİKLİ, Gürer, “Osmanlı Şehrinde İrva ve İska: Edirne Şehrinde Su ve Suyolları Üzerine Bazı Bilgiler (17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başları)”, *XVII. Türk Tarih Kongresi, (15-17 Eylül 2014, Ankara)*, IV/4, s.1382-1387.

KARAKUŞ, Sadık Emre, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1939)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2018.

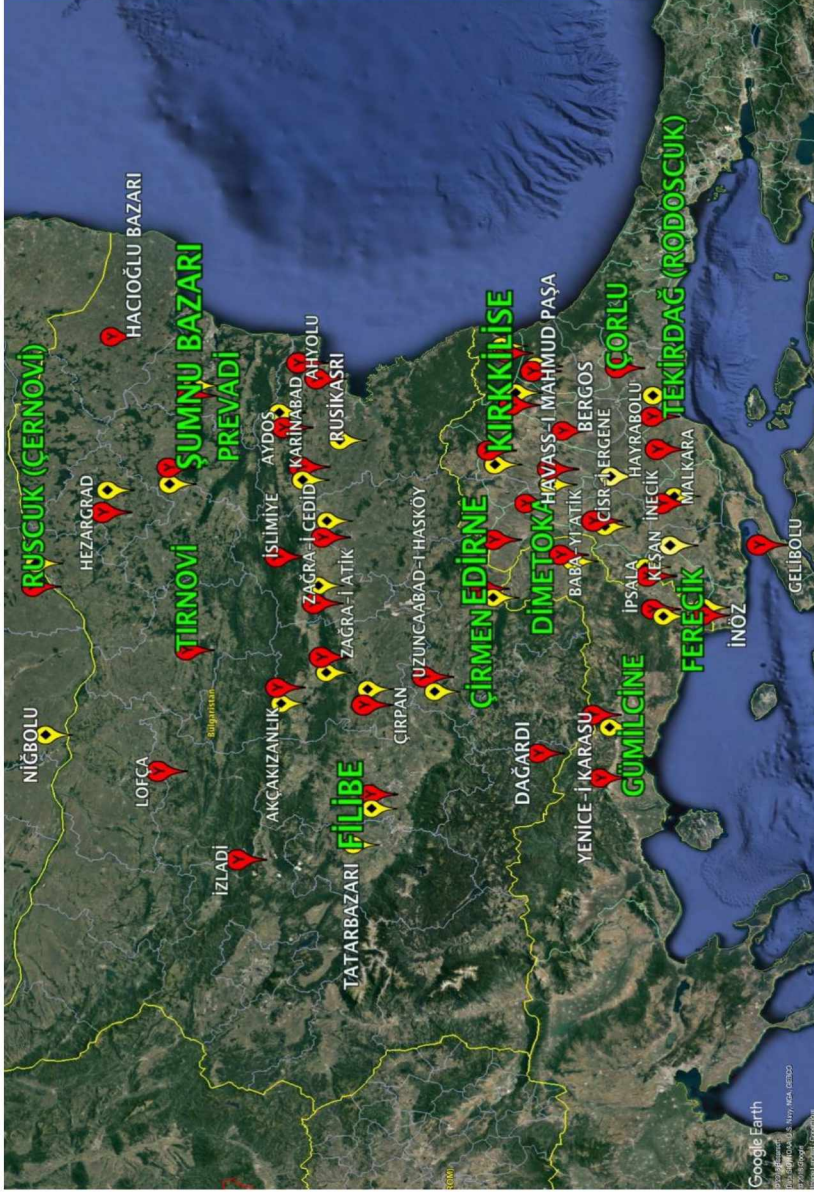
YILDIZ, Murat, “15-19. Yüzyıllarda Edirne'de Asayiş Sağlayan Bir Kurum: Edirne Bostancı Ocağı”, *History Studies*, 3/3 (2011), s.383-394.

YILDIZ, Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

YİĞİT, Ahmet, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 1998.

EKLER

EK 1: Edirne Bostancıbaşı'nın Yetki Alanı ve Kentin Tarımsal Hinterlandını Gösterir Harita
(*Kırmızı*: Yetki Alanı; *Sarı*: Tarımsal Hinterland)

**EK 2: HAT.290/17364 (29 Zi'l-hicce 1242/24 Temmuz 1827),
Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**

Benim vezîrim,

İşbu takrîrin ve defterdârın takrîri manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnum olmuştur. Bu Edirne Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılığının ref'i mevsimi gelmiş olduğundan meclisde müzâkere olunub takrîrinde beyân eylediğin vechile tarafından müşâr ve mûmâ ileyhümâyaya iktizâsına göre tahrîr ve tanzîm ve icrâsına ibtidâr olunsun.

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım

Ma'lûm-ı hümâyûn-ı şâhâneleri buyurulduğu üzere Edirne Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılığının ref'iyle koru-i hümâyûn ve çiftlik ve sâ'ir müteferri'âtıyla ma'an Çirmen Mutasarıfı Es'ad Paşa kulları tarafından idâre ve rü'yet olunduğu sûrette cânib-i mîrîye senevî ne mikdâr menâfi' husûle geleceğine dâ'ir ve ocağ-ı mülgâ tarafından Edirne'de zâbit olanlar tarafından alınagelen rüsûmun tahkîkine mütedâ'ir yazılmış olan isti'lâm-nâme-i çâkerîye cevâben müşârün ileyh kullarının bundan akdem vürûd ile meşmûl lehâza-i me'âlî-ifâza-i mülûkâneleri buyurulan kâ'imesinde ocağ-ı mezkûr ile bostancıbaşılığın ref'i ve merbût olan Tekfurdağı mübâyâ'acılığının âher sûretle idâresi takdîrinde bunlardan ve müteferri'ât-ı sâ'iresinden takrîben senevî dört yüz kîse akçe kadar menfa'at hâsıl olacağını ve rüsûm-ı mezkûre cüz'iyât ve ta'addî makûlesi şeyler olduğundan mâ'adâ ocağ-ı mülgânın imhâsından berü bir tarafdân alınmayarak metrûk idüğünü ve Edirne Bostancı Ocağının ref'i takdîrinde emeği sebkât ederek birer mikdâr yevmiye ile mütekâ'id olanların yevmiyelerinin ile'l-vefât i'tâsı ve müddet-i medîdeden berü ocağ-ı mezbûr hıdmetinde olub emsâli gibi çerâklığa müttehî olanların dahi me'yûs birağılmamak ve isticlâb-ı da'vât-ı hayriyye-i şâhâneyi mûcib olmak üzere kendülerine birer mikdâr yevmiyye inâyet buyurulması sûretlerini tahrîr ve inhâ ve birer kıt'a defterini dahi isrâ etmiş olduğundan keyfiyet ol vakt bi'l-müzâkere bu vechile tanzîmi münâsib görünmüş ise de bu sene maslahatın hüsn-i hitâmından sonra iktizâsına bakılmak üzere meskût birağılarak fakat milel-i selâse tarafından beher sene edâsını maktû'a rabt etmiş olduğu on bin guruş üzüm rüsûmunun tahsîl ve cânib-i mîrîye irsâl eyleneşiçün cevâb yazılması sûreti kâ'ime-i mezkûreye şerhle işâret ve hâkîpây-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinden istîzân olunarak ol bâbda şeref-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâneleri mücebince müşârün ileyh bendelerine ol vechile cevâbnâme tahrîr ve irsâl kılınmışıdı. Lehu'l-hamd ... sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinden el-hâletü hâzihî ... ve husûsât-ı mezkûrenin icrâları mevsimi gelmiş ve Edirne Bostancıbaşısı bulunanlar ma'rifetiyle rü'yet

olunan kuru-i hümâyûn ve ba'zı çiftliklerde mevcûd hayvânât ve bağçe ve çayırın keyfiyâtına ve Edirne bostanîyânının mevcûbleri husûsuna dâ'ir bu def'a defterdâr efendi kulları dahi bir kıt'a takrîr takdîm eylemiş olmağla evvelki Salı günü Bâb-ı Âlilerinde ma'kûd encümen-i şûrâda müşârûn ileyhın zıkr olunan kâ'imesi ve bâlâsına şeref-... sahîha-i sudûr buyurulan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâneleri ve defterdâr efendi kullarının mârrü'z-zıkr takrîri yegân yegân kırâ'at ve iktizâ-yı hâl ve maslahatın müzâkeresine mübâderet olundukda vâkı'a ocağ-ı mezbûrun adem-i lüzûmuna mebnî ref' ü ilgâsında bir gûne be's ü mahzûr olmayub belki fevâ'idî mücib olmağla hemân müşârûn ileyhın inhâsi vechile mütekâ'id yevmiyyeleri bundan böyle kayd-ı şartı ve mâhiyye sûretiyle ol tarafdâ verilmek ve emekdâr ve çerâklığa müttehî olanlara dahi kezâlik mâhiyye sûretiyle münâsib mikdâr şey' tanzîmiçün bu tarafa inhâ ve istîzân eylemek ve ba'd-ez-în Edirne'de olan saray-ı hümâyûna bu tarafdân bekci irsâli tekellûfüne hâcet olmayarak müşârûn leyh tarafdân iki-üç nefer münâsib bekçiler ik'âdiyle muhâfaza olunmak ve Edirne Bostancı Ocağının kâffe-i îrâdâtı ve bostancıbaşılardan zir-i idâresinde olan kuru-i hümâyûn ve çiftlikât ve sâ'ir müteferri'âtı fimâ ba'd müşârûn ileyh tarafdân rü'yet ve idâre kılınmak üzere şimdilik bunların mahallinde tanzîm ve icrâları ne vechile olmak münâsib ve muktezî ise kendüsü ânâ göre tanzîm ve icrâ ederek ve bostancıbaşının dahi muhâsebesini rü'yet eyleyerek gerek bostancı ocağını ve gerek bostancıbaşılığın bir senede cîb-i hümâyûn akçesinden mâ'adâ kâffe-i vâridât ve tayyârât ve sâ'iresi her neye bâliğ olur ise defteriyle Der Sa'âdet'e göndermek ve kuru-i hümâyûn ve hayvânât ve çiftlikât ve teferrü'âtının bundan böyle hüsn-i i'mâr ve idâreleriyle taht-ı râbitaya idhâline ihtimâm ve dikkat etmek üzere me'mûriyyetini mübeyyin başka, ve sâlifü'z-zıkr Tekfurdağı mübâya'acılığının dahi müşârûn ileyhe ihâlesi cesebân ve münâsib olacağından mübâya'acılık-ı mezkûru tarafdân münâsib ve mu'temed âdem ta'yîniyle rü'yet etdirmesi bâbında mu'tâd üzere başka, dîvân-ı hümâyûnları tarafdân iktizâsına göre iki kıt'a evâmîr-i aliyye ısdâr ve tesyâr kılınması ve taraf-ı çâkerîden yazılacak mektûbda dahi Der Sa'âdetde ref' ü ilgâ olunan bî-lüzûm ocaklar misillü Edirne'de olan Bostancı Ocağı ve bostancıbaşılık ref' ü ilgâ olunarak Tekfurdağı mübâya'acılığıyla ma'an tarafına ihâle ve tefvîz kılınmış ve bunların hâsılât-ı seneviyyesi iki yüz bin guraşa bâliğ olacağı mukaddemâ iş'ârından müstebân olarak meblağ-ı mezbûr mukâta'ât hazînesine tahsîs olunmuş olub hâsılât-ı mezkûre kendüsünün inzimâm-ı sa'y ü ihtimâmıyla refte refte terakkî ve tezâyüd bulması me'mûl olmağla gerek bunların ve gerek kuru-i hümâyûn ve çayır ve bağçe ve çiftlikât ve teferrü'ât-ı sâ'irenin ne sûretle tanzîm ve tesviyeleri îcâb edeceğine, ve ez cümle gönderdiği deftere nazaran Edirne Bostancı Ocağı'na merbût ba'zı evkâf ve nükûd-ı

mevkûfe ve mekteb ve değirmen misillü dürlü dürlü şeyler olub şimdi ocağ-ı mezbûrun bu vechile ref' ü ilgâsında bunların her birine dahi bir hüsn-i sûret ve râbita verilerek ba'd-ez-în evvelce cârî ve ma'mûl olmak üzere her bir mâddede kendüsünün tensîb edeceği sûret-i kararını müşârûn ileyh kaleme alıvere, bundan böyle âtîde müstakirren öylece idâresiçün li-ecli'l-mürâca'a aklâma dahi kayd olunması münâsib olacağından bu vesâyâ kendüsüne etrâfıyla tahrîr ve iş'âr, ve mübâyâ'a mâddesiçün dahi ısdâr olunan fermân-ı âlî âdet üzere yazılıb mukâta'ât hazînesine tahsîs olunan hâsılâtı keyfiyeti şimdilik hasbe'l-mülâhaza derc olunmamış ise de hazîne-i mezkûreye ilm ü haberi verilmiş olduğu derc ü tezkâr kılınması ve hâlâ Edirne Bostancıbaşı olan Cabbarzâde Abbas Bey kullarına dahi sûret-i hâl beyân olunarak kendüsünün Edirne'de me'mûr-ı inşâsı olduğu kıslalar ebniyyesi hitâmında ol tarafda âher bir maslahatı kalmamış olarak Der Sa'âdete avdeti lâzım geleceği, ve kendüsünün gayret ve istikâmeti ma'lûm olduğundan bundan böyle sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde hıdemât-ı sâ'irede istihdâm ile kayırılacağı sûretlerini mutazammın münâsibi vechile nevâzişlice bir kıt'a mektûb yazılması husûsları beyne'l-hüzzâr tasvîb ü tezkâr kılınmış, ve sâlifü'z-zikr takrîr dahi mücerred meşmûl-i muhâta-i me'âlî-ifâza-i mülûkâneleri buyurulmak için arz ü takdîm olunmuş olmağla husûsât-ı mezkûrenin meclis-i müzâkeresi üzere tanzîm ve icrâsına emr ü irâde-i seniyye-i cihândârîleri müte'allik buyurulur ise ber minvâl-i muharrer iktizâ eden evâmîr-i aliyye tasdîr ve taraf-ı çâkerîden müşâr ve mûmâ ileyhümâyâ ber vech-i meşrûh mektûblar tahrîr ü tesyîr olunacağı ve mukâta'ât hazînesine dahi sûret-i hâlî mübeyyin ilm ü haberi i'tâ etdirileceği rehîn-i ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.

EK 3: HAT.279/16450 (29 Zi'l-hicce 1238 / 6 Eylül 1823), Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Benim vezîrim,

İşbu takrîrin me'âlî ma'lûm-ı hümayûnum olmuştur. Vâkı'â tiz elden âheri bulunamadığı takdîrce mütesellimliğın Edirne Bostancıbaşısına ihâlesi münâsib görünüyor. Ancak Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa ile Bostancıbaşı-i mûmâ ileyhın beynlerine bundan akdem bürûdet girmiş olduğundan buna dahi ziyâde canı sıkılması derkâr olmağla müşârûn ileyhın Kapu Kethüdâsı Kassâbbaşı Mustafa Ağa, hem birâderi hem her bir husûsuna vâkıf ve âşinâ olmağla, evvelce ânınla bir müzâkere olunub tiz elden mütesellimliğe bir münâsibini bulabilür ise âna, bulamadığı hâlde mâddenin ber-taraf olması muktezî göründüğünden tiz elden icrâsı lâzım gelmeğle takrîrinde bi'l-mülâhaza münâsib görüldüğü üzere mûmâ ileyh bostancıbaşıya şimdilik ihâle olunarak, iktizâsı üzere müşârûn ileyh Salih

Paşa'ya tarafından cevâbnâme yazılıb, ve mütesellim-i sâbık Salih Koç Ağa'nın Der Sa'adet'e gelmekden ise taşrada bir münâsib me'mûriyyetile istihdâmı münâsibdir.

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni'metim efendim pâdişâhım dünki gün beyâz üzerine şeref-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâneleri me'âl-i münîfnde Edirne Mütesellimi Salih Koç Ağa, yirmi yedinin yoldaşlarından mer'ıyyü'l-hâtır birini kavvâslarına i'dâm etdüdüğünden, ve dün Edirne'de şûriş ü ihtilâl emâreleri görüdüğü mesmû'-ı hümâyûnları buyurulmuş ve Yeniçeri Ağası kullarının dahi mâdde-i mezkûrdan haberi olduğundan gerek mütesellim-i mûmâ ileyhın ve gerek Edirne Ağası İsmail Ağa'nın azilleriyle tiz elden vukû'bulan hâdisenin def'ine medâr-ı küllî olduğu takdîrce hemân icrâsına bakılmak muktezî görünmüş olduğuna binâ'en çâker-i kemîneleri Ağa-yı mûmâ ileyh kullarıyla müzâkeresini edüb iktizâ edenlere dahi ifâde ederek ne vechile icrâsı münâsib ise bi'l-mülâhaza hâkipây-ı hümâyûn-ı şâhânelerine arz ve istîzâna mübâderet olunması emr ü fermân buyurulmuş, ve mantûk-i münîfi üzere dünki Cum'a günü Yeniçeri Ağası kulları Selâmlık'dan avdet ile Bâb-ı Âfîlerine vürûdunda husûs-ı mezkûrun müzâkeresi olunub tıbk-ı irâde-i isâbet-ifâde-i şehenşâhîleri üzere gerek mütesellim-i mûmâ ileyhın ve gerek Edirne Ağasının ikisinin birden azilleri, iki tarafın yek-diğere bir diyecekleri kalmamasını mûcib olacağına binâ'en emr-i müstahsen olduğu bedîdâr olduğundan başka, keyfiyyet ba'de'l-asr nezd-i çâkerîde me'mûrîn kullarıyla dahi etrâfiyle müzâkere ve mülâhaza olundukda, mûmâ ileyhümânın ikisinin birden azli vakt ü hâle göre hakîmâne bir hüsn-i sûret olarak derûn-ı Edirne'de tahaddüsü melhûz olan ihtilâlin def'aten def' ü imhâsına medâr-ı küllî olacağı derkâr, ve hatt-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinde emr ü fermân buyurulduğu üzere eğerçi Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa Mora üzerinde olmak mülâbesesiyle maslahatına sekte gelür gibi hâtıra gelür ise de iki tarafın mahzûru müvâzene olduğuna göre icrâsı eslem görüdüğü bedîdâr olduğundan başka, kâffe-i memâlikin umûr ve mesâlihi sâye-i şevket-vâye-i şâhânelerinde görülegeldiğine nazaran mütesellim-i mûmâ ileyhın tebdîliyle Çirmen Mutasarrıfı müşârûn ileyhın maslahatına pek de sekte gelür denilemeyerek in şâ'e Allahu te'âlâ her bir husûs yine mihver-i lâyıkinda rü'yet ve idâre etdirilmesi hâsıl olacağı âşikâr olmağla bu takdîrce Edirne Ağası İsmail Ağa'yı Yeniçeri Ağası kulları azl ve tebdîl birle yerine âher bir münâsibini intihâb ve irsâl etmek üzere tiz elden mütesellimlik için münâsibi lede'l-mülâhaza Çirmen Mutasarrıfı müşârûn ileyhın sonra şâyed *maslahatına sekte geldi, şöyle böyle oldu*, dememesiçün ânın re'y ü intihâbıyla nasb olunmak münâsib olduğundan bu husûs müşârûn ileyhe tahrîr ve isti'lâm olunur ise de tiz elden icrâsı lüzûmuna göre Der Sa'âdetden birisi ta'yîn

olunmak lâzım gelse şâyed müşârün ileyh bunu istemeyüb de âher birini iltimâs veyâhûd dâ`iresinden birisini ta`yîn ve irsâl edecek olduğu hâlde bu taraftan gidecek mütesellimin az vakitte azl ve avdeti vukû`undan el-veym Edirne Bostancıbaşı olan Şehsüvarzâde Derviş Bey kulları mukaddem dahi mütesellimlikde bulunarak Edirne`nin her bir hâline vâkıf ve zâtında mu`tedil-mîzâc âdem olmak mülâbesesiyle tiz elden mütesellimlik-i mezkûrun mûmâ ileyhe ihâlesi çarçabuk husûl-i maksûda vesîle olacağından, ve eğerçi müşârün ileyh ile mîr-i mûmâ ileyh beyninde mukaddemâ bostancıbaşılik husûsundan dolayı ba`zı makâle ve bürûdet tahaddüsü melhûz olarak müşârün ileyhine buna canı sıkılması hâtıra gelür ise de taraf-ı çâkeriden müşârün ileyhe mektûb tahrîriyle mûmâ ileyh Salih Koç Ağa`nın şu sebebe mebnî tiz elden azli îcâb etmiş, ve tarafınızdan âheri intihâb oluncaya kadar şimdilik mîr-i mûmâ ileyhe ihâlesi cesebân görünmüş olduğuna mebnî öylece icrâ olunmuş, ve size dâ`ir mehâm-ı lâzimenin kemâ yenbagî rü`yet ve tesviyesine ihtimâm eylemesi iş`âr ve te`kîd kılınmış olmağla mîr-i mûmâ ileyh şimdilik bu vechile idâre edüb bundan böyle tarafınızdan bir âherini mi gönderirsiniz, yohsa Der Sa`adet`den ve Edirne`den bir münâsibini mi intihâb edersiz, ne vechile isterseniz öylece tanzîm olunur, yollu yazıldığı sûretde müşârün ileyhine mahal kalmayub sonra kimi ister ise nasb olunarak, mîr-i mûmâ ileyh dahi kemakân bostancıbaşılığında kalacağına binâ`en bu sûretle tanzîm ve icrâsında be`is ve mahzûr olmadığı mülâhaza ve ityân olunmuş olmağla bu vechile icrâsı muvafık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâneleri buyrulur ise mütesellimlik mîr-i mûmâ ileyhe ihâlesi husûsu ber mu`tâd müşârün ileyhine kapu kethüdâsı Kassâbbaşı Ağa kullarına takrîr etdirilerek iktizâ eden mütesellimlik emri isdâr ve müşârün ileyh bendelerine ber vech-i meşrûh mektûb tahrîr ü tesyâr ve Salih Koç Ağa kullarının dahi Der Sa`adet`e avdeti mi irâde buyrulur veyâhûd taşrada bir münâsib tarafa ta`yîn ve istihdâm misillü me`mûriyyet sûretine mi irâde-i seniyye-i şâhâneleri müte`allik olur, bu bâbda dahi ne vechile emr ü irâde-i seniyye-i mülûkâneleri sünûh ü sudûr buyrulur ise muktezâ-yı münîfi icrâsına ibtidâr olunacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyruldukdâ emr ü fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velî ni`metim efendim pâdişâhım hazretlerindedir.

EK 4: HAT.720/34318, (25 Cemâziye'l-evvel 1225), Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Manzûrum olmuşdur. Te`bîden kürekde ibkâ ve mesfûrların mâ-meleki Bostancıbaşı-i mûmâ ileyhe i`tâ oluna.

(Üst yan yazı)

Edirne Bostancıbaşısının vârid olan kâ`imesidir.

Dimetoka nâ'ibinin i'lâmıyla berâber zikr olunan kalb kefere sikkeleri dahi manzûr-ı şâhaneleri buyurulmak için arz ü takdîm kılındığı ve mesfûrân kayd-ı ebed ile küreğe vaz' olunmuş oldukları muhât-ı ilm-i âlileri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.

Devletlü, inâyetlü, merhametlü, re'fetlü, veliyü'n-ni'am efendim sultânım hazretleri

Dimetoka kazâsına tâbi Ortaköyü re'âyâlarından a'yânı dergâh-ı âlî kapucubaşlarından El-hâcc Ali Ağa kullarının yedlerinde mevcûd kem-ayâr akçeleriyle ahz ü girift eylediği iki nefer kefere kalpazanlık ile me'lûf olduklarından lede'l-istintâk bir neferi âmili ve diğeri sarrafi idüğünü ikrâr etmeleriyle Dimetoka hâkimi efendi dâ'îlerinin i'lâmı ve mesfûrânın i'mâl eyledikleri kem ayâr akçeler vürûd-ı arıza-i çâkerâneme leffen takdîm ve mesfûrân dahi yanlarına âdemler terfiki ile irsâl-i savb-ı rahîmâneleri kılındığı ifâdesiyle arzuhâl-i kemterânem terkîmine ibtidâr ve merfû'-ı pîşgâh-ı devlet-karârları kılındı. Bi-mennihi te'âlâ muhât-ı ilm-i âlem-ârây-ı rahîmâneleri buyuruldukda ol bâbda ve kâffe-i ahvâl-i umûrda emr ü fermân devletlü, inâyetlü, merhametlü, veliyyü'n-ni'am efendim, sultânım hazretlerindir.

Fî 25 CA (Cemâziye'l-evvel) Sene (12)25.

Bende-i Mehmed, ser-bostâniyân-ı Edirne.

EK 5: C.NF.3/103 (11 Zi'l-ka'de 1225/8 Aralık 1810), Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından hâlen Edirne Bostancıbaşı Dağdevirenzâde Mehmed Ağa kullarının gönderdiği evrâkın hulûsa-i me'âlinde ötedenberü Aydos menzilinden süvâr olan ulaklar süvâr oldukları bârgîrleri Prevadi menziline kadar sürüb menzil-i mezbûrdan bârgîr tebdîliyle Şumnu'ya gelürler iken Prevadi menzilinün bir müddetden berü şîrâze-i nizâmına halel-târî olduğuna binâ'en Aydos menzilinün bârgîrleri bi'z-zarûr Şumnu'ya gelince sürülüb ol vechile telef ve helâk olduğu derkâr olduğu ecilden Predavi menzilinün küşâdıyla işbu iki yüz yirmi beş senesine mahsûben hüsn-i nizâm üzere i'mâl ve idâresiçün Ahyolu kazâsından iki bin ve Pınarhisarı kazâsından bin iki yüz elli ve Nevâhî-i Yanbolu kazâsından yedi yüz elli ve Tırnovi kazâsından bin beş yüz ve Misivri kazâsından dahi bin beş yüz guruş, ki cem'an yedi bin guruş imdâdiyye tertîb olunub menzil-i mezbûr menzilisine te'diye ve teslîm olunmak bâbından bundan akdem derkenârda mastûr sudûr eden evâmîr-i şerîfe lede'l-vusûl imdâdiyye-i mezkûrenin ber müceb-i emr-i şerîfe tahsîliçün bostancıbaşı-i mûmâ ileyh mahsûs tarafından mübâşir dahi ta'yîn etmiş ise de kazâhâ-i merkûme ahâlîleri kendü menzillerinin idâresinden âciz olduklarından imdâdiyye-i mertebe-i mezkûrenin tedârükü ... olmadığını beyân-birle afvı husûsuna müsâ'ade buyulması

niyâzında olduklarını mübeyyin gönderdikleri i’lâmâtı irsâl ile ol bâbda ne vechile emr ü irâde buyurulur ise menût-ı re’y-i sâmi idüğünü bostancıbaşı-i mûmâ ileyh bir kıt’a arızasıyla inhâ eder evâmir-i mezkûre kaydları ba’de’l-ihrâc el-hâletü hâzihi menzil-i mezbûr küşâd olunmuş mudur ve olunsa lüzûmu var mıdır ve bundan böyle ikdâm olunduğu sûretde vücûda gelür mü, tatar odabaşısından veyâhûd tatar ağasından ba’de’t-tahkîk ... nizâmı ifâde olunmak bâbında sâdir olan fermân-ı âlîleri mûcebince tatar ağası kulları celb ve keyfiyyeti su’âl olundukda el-hâletü hâzihi zikr olunan Prevadi menzili küşâd olunmayub ile’l-ân hudûd olunduğuna binâ’en bu taraftan menzil bârgîrine süvâr olan ulaklar bi’z-zarûr on sekiz sâ’at mesâfede olan Aydos menziline sürdüklerinden giden bârgîrler üç-beş günde bir avdet eyledikleri ecilden bir dahi işe yaramayub ekseri telef ve heder olduğunu beyân birle eğer bundan böyle ordu-yı hümâyûn bu tarafta kıslamak lâzım gelür ise beher hâl Prevadi menziline küşâdı lâzîmeden olub, ancak âher mahalle nakl olunur ise me’mûriyyetin inkitâ’ı sebebiyle lüzûmu olmayacağını ifâde eylediği ma’lûm-ı devletleri buyuruldukda emr ü fermâm devletlü, sa’âdetlü, sultânım hazretlerindir.